

วารสาร

ภาษา

และวัฒนธรรมศึกษา

Journal of Language and Culture Studies

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เกี่ยวกับวารสาร

เลขมาตรฐานสากล:

ISSN 3057-1138 (Online)

วัตถุประสงค์และขอบเขตของวารสาร:

วารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษามีนโยบายรับตีพิมพ์บทความคุณภาพสูงในด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์และแขนงวิชาที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ ภาษา ภาษาศาสตร์ วรรณคดีศึกษา วรรณกรรมศึกษา การเรียนการสอนภาษา วัฒนธรรมศึกษา การแปล การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม พหุวัฒนธรรมศึกษา และพระพุทธศาสนา โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือคณาจารย์ นิสิตนักศึกษา และนักวิจัยทั้งในและนอกสถาบัน

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร:

วารสารรับตีพิมพ์บทความวิชาการ บทความวิจัย และบทวิจารณ์หนังสือ

-**บทความวิชาการ** คือ บทความที่นำเสนอบทวิเคราะห์ วิจัย รวมถึงการรวบรวมความรู้ ระบุถึงภูมิหลัง วัตถุประสงค์ และแนวทางการแก้ปัญหาที่บ่งชี้ถึงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์ บทความจะต้องนำเสนอทฤษฎีที่มีอยู่หรือทฤษฎีใหม่ที่อ้างอิงความเห็นจากนักวิชาการที่มีความน่าเชื่อถือ มีความเป็นกลาง และมีส่วนช่วยในการพัฒนาความรู้ทางด้านภาษา ภาษาศาสตร์ วรรณคดีศึกษา วรรณกรรมศึกษา การเรียนการสอนภาษา วัฒนธรรมศึกษา การแปล การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม พหุวัฒนธรรมศึกษา และพระพุทธศาสนา จำนวนคำเฉลี่ยในบทความวิชาการต้องไม่เกิน 8,000 คำ

-**บทความวิจัย** คือ บทความที่นำเสนองานวิจัยที่แสดงถึงความคิดริเริ่มและเกี่ยวข้องกับภาษา ภาษาศาสตร์ วรรณคดีศึกษา วรรณกรรมศึกษา การเรียนการสอนภาษา วัฒนธรรมศึกษา การแปล การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม พหุวัฒนธรรมศึกษา และพระพุทธศาสนา บทความวิจัยต้องมีเนื้อหาที่ชัดเจน กระชับ มีความแปลกใหม่ มีโครงสร้างที่ดี รวมถึงการอภิปรายผลงานวิจัยโดยสรุป จำนวนคำเฉลี่ยในบทความวิจัย ไม่เกิน 8,000 คำ

-**บทวิจารณ์หนังสือ** คือ การเขียนเล่าเรื่องและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหนังสือเล่มใดเล่มหนึ่งโดยเจตนาจะแนะนำหนังสือเล่มนั้นให้ผู้อ่านรู้จัก โดยให้รายละเอียดทางบรรณานุกรมของหนังสืออย่างสมบูรณ์ รวมถึงประเภทของหนังสือ ให้ขอบเขตเนื้อหา คุณลักษณะพิเศษหรือข้อเด่นของหนังสือ เช่น ภาพประกอบ ดรรชนี มีการประเมินคุณค่า แสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลว่ามีค่าควรอ่านหรือควรจัดหา เหมาะกับผู้อ่านกลุ่มใด มีการเปรียบเทียบกับหนังสือเล่มอื่นในประเภทเดียวกัน ผู้วิจารณ์ควรมีความรู้ในสาขาที่วิจารณ์ ควรระบุชื่อหรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้วิจารณ์ เพื่อใช้พิจารณาความน่าเชื่อถือของผู้วิจารณ์

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ:

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ:

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 2 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double – Blind Peer Review)

การใช้ภาษา:

วารสารเปิดรับบทความภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยมุ่งเน้นให้บทความมีการใช้ภาษาที่ให้ความหมายที่ชัดเจนและมีความกระชับรัดกุม

ค่าธรรมเนียมการตีพิมพ์:

วารสารมีนโยบายในการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมการตีพิมพ์ หลังจาก accepted (ยอมรับการตีพิมพ์) แล้วเท่านั้น เก็บเพียงครั้งเดียว ทั้งนี้ทางวารสารจะดำเนินการออกใบเสร็จรับเงินกับทางมหาวิทยาลัยให้แก่ผู้ส่งบทความทุกบทความ โดยมีอัตราค่าธรรมเนียมดังนี้

-บทความวิชาการหรือบทความวิจัยหนังสือ จำนวน 3,000 บาท (สามพันบาทถ้วน) ต่อ 1 บทความ

-บทความวิจัย จำนวน 4,000 บาท (สี่พันบาทถ้วน) ต่อ 1 บทความ

กรุณาชำระค่าธรรมเนียม หลังจากได้รับอีเมลให้ชำระเงินจากวารสารแล้วเท่านั้น วารสารจะไม่คืนค่าธรรมเนียมให้ทุกกรณี

นโยบายการเข้าถึงบทความอย่างเสรี:

วารสารนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สามารถเข้าถึงบทความทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์และแขนงวิชาที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ ภาษา ภาษาศาสตร์ วรรณคดีศึกษา วรรณกรรมศึกษา การเรียนการสอนภาษา วัฒนธรรมศึกษา การแปล การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม พหุวัฒนธรรมศึกษา และพระพุทธศาสนา และเผยแพร่งานวิจัยแก่ผู้ชมในวงกว้าง ผู้สนใจทั่วไปสามารถเข้าถึงได้แบบเปิด ซึ่งหมายความว่าบทความที่ตีพิมพ์ทั้งหมดสามารถเปิดออนไลน์สำหรับทุกคนจากทุกที่ในโลกโดยไม่มีค่าใช้จ่าย

ความเป็นเจ้าของและการจัดการ:

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นเจ้าของวารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา วารสารได้รับการ

สนับสนุนบางส่วนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กระบวนการและการกำกับดูแลของวารสารสามารถทำได้ผ่านแหล่งเงินทุนที่หลากหลาย การสนับสนุนทางการเงินทั้งหมดทำให้วารสารสามารถรักษามาตรฐานการตีพิมพ์ในระดับสูง โดยผ่านกระบวนการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้มงวด

ผู้จัดพิมพ์:

วารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา เป็นวารสาร Peer-Reviewed อย่างเป็นทางการและอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประเทศไทย

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ:

พระมหาภราดร ภูริสโร, ดร.
pharadon.suw@mcu.ac.th

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประเทศไทย

ผู้ช่วยบรรณาธิการ:

ผศ. ดร.เชน นคร
chennakorn2556@gmail.com

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประเทศไทย

กองบรรณาธิการ:

รศ. ดร.ชลอ รอดลอย
joe.arunee@gmail.com

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก ประเทศไทย

รศ. ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือ
kietsn@hotmail.com

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประเทศไทย

รศ. ดร.ประเสริฐ รุนรา
runra.prasirt@gmail.com

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

รศ. ดร.อักรพนธ์ เนื้อไม้หอม
akkarapon.nm@bru.ac.th

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ประเทศไทย

ผศ. ดร.บุญเลิศ วิวรรณ
boonlert.w@ku.th

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประเทศไทย

ผศ. ดร.วุธยา สืบเทพ
vuthaya30@gmail.com

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ประเทศไทย

ผศ. ดร.รุ่งอรุณ ไรจน์รัตนดำรง ไชยศรี
rungarun@g.swu.ac.th

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประเทศไทย

ผศ. ดร.รัชดา ลาภใหญ่
ratchada.l@rsu.ac.th

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ประเทศไทย

ผศ. ดร.สมหวัง อินทร์ไชย
thaicru1@hotmail.com

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
ประเทศไทย

ผศ. ดร.ชยานนท์ กุณพลบุตร
chayanon.k@rmutp.ac.th

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระ
นคร ประเทศไทย

ผศ. ดร.อรสิริ วัฒนธรรม
onsiri1977@gmail.com

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ประเทศไทย

หัวหน้ากองจัดการวารสาร:

พระกิตติพงษ์ ฐานรตโน

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประเทศไทย**กองจัดการวารสาร:**

ดร.กิตติชัย สันทาลุนัย

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประเทศไทย**สำนักงาน:**

สำนักงานวารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา

อาคารเรียนรวม ชั้น 3 โซน เอ คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทร : +66 9 0930 3517

อีเมล : jlcs@mcu.ac.th

ABOUT THE JOURNAL

International Standard Serial Number:

ISSN 3057-1138 (Online)

Objectives and Scope of the Journal:

The journal aims to provide a platform for researchers, scientists, and academicians to share knowledge and ideas in the form of high-quality articles in the form of original research or reviews covering the fields of Humanities and social sciences and related disciplines, including Language Studies, Linguistics, Literary Studies, Literature Studies, Language Teaching, Cultural Studies, Translation Studies, Intercultural Communication, Multicultural Studies, and Buddhism.

Types of Works Published in the Journal:

The journal accepts research articles, academic articles, and book reviews.

- **Academic articles** are articles that present analysis, criticism, and the collection of knowledge. Indicate the background, objectives, and approach to the solution that indicate the relevant theories in the analysis. The article must present an existing theory, or a new theory based on the opinion of a credible scholar. It is neutral and contributes to the development of knowledge in language, linguistics, literature studies, literature studies, and literary studies, Language Teaching, Cultural Studies, Translation Communication between cultures, multicultural studies, and Buddhism. The average number of words in an academic article must not exceed 8,000 words.

- **Research articles** are articles that presents research that shows originality and is related to language, linguistics, literature studies, literature studies, literature studies, literature studies, and literature studies, Language Teaching, Cultural Studies, Translation Communication between cultures, multicultural studies, and Buddhism. Research articles must have clear content. Concise and novel There is a good structure, including a summary discussion of research results. The average number of words in a research article is not more than 8,000 words.

- **Book reviews** is the writing of a story and comment on a particular book with the intention of introducing the book to the reader. It provides complete bibliographic details of the book, including the type of book, the scope of the content, special features or highlights of the book, such as illustrations, indexes, and value evaluation. Comment logically on whether it is worth reading or should provide suitable for which group of readers. It has been compared with other books of the same genre. The reviewer should have knowledge in the field of criticism, and should provide information about the reviewer by name to determine the credibility of the review.

Publication Schedule: 2 Issues per year:

Issue 1: January - June

Issue 2: July- December

Article Evaluation and Selection:

Each article will undergo peer review by at least 2 reviewers who are experts in the relevant field. Articles must receive approval from the editorial board before publication. The review process will be double-blind, meaning reviewers will not know the authors' identities, and authors will not know the reviewers' identities.

Language Usage:

The journal accepts articles in both Thai and English languages. Emphasis is placed on clear and concise language in articles to ensure clarity of meaning.

Publication Fees:

The journal has a policy regarding publication fees, which are charged after acceptance. The journal will issue receipts to authors through the university. The fee rates are as follows:

Academic Articles or Book Reviews: 3,000 Thai Baht per article.

Research Articles: 4,000 Thai Baht per article.

Authors are required to pay the publication fee only after receiving an email notification from the journal. The journal will not refund the publication fee under any circumstances.

Free Access Policy:

This journal aims to provide access to Humanities and Social Sciences and related disciplines, including Language Studies, Linguistics, Literary Studies, Literature Studies, Language Teaching, Cultural Studies, Translation Studies, Intercultural Communication, Multicultural Studies, and Buddhism, and to disseminate research to a wide audience. It is open to general interested parties, which means that all published articles are available online for anyone from anywhere in the world at no cost.

Ownership and Management:

Master of Arts Program in Thai Language, Department of Thai Language, Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University is the owner of the Journal of Language and Culture Studies. The process and governance of the journal can be achieved through a variety of funding sources. All financial support allows the journal to maintain a high standard of publication. It has gone through a rigorous inspection process by qualified people

Publisher:

Journal of Language and Culture Studies is an official peer-reviewed journal and is supervised by Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Thailand

Editorial Team

Editor-in-Chief:

Dr.Phramaha Pharadon Bhurissaro
pharadon.suw@mcu.ac.th

Faculty of Humanities,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Editorial Assistants:

Asst. Prof. Dr.Chen Nakorn
chennakorn2556@gmail.com

Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Thailand

Editorial Board Members:

Assoc. Prof. Dr.Chalor Rodloy
joe.arunee@gmail.com

Faculty of Liberal Arts, Krirk University, Thailand

Assoc. Prof. Dr.Kiettsak Suklueang
kietsn@hotmail.com

Faculty of Social Sciences,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Assoc. Prof. Dr.Prasirt Runra
runra.prasirt@gmail.com

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Thailand

Assoc. Prof. Dr.Akkarapon Nueamaihom
akkarapon.nm@bru.ac.th

Faculty of Humanities and Social Sciences,
Buriram Rajabhat University, Thailand

Asst. Prof. Dr.Boonlert Wiwan
boonlert.w@ku.th

Faculty of Humanities, Kasetsart University, Thailand

Asst. Prof. Dr.Vuthaya Suebthep
vuthaya30@gmail.com

Faculty of Humanities and Social Sciences,
Nakhon Ratchasima Rajabhat University, Thailand

Asst. Prof. Dr.Rungarun Rojrattanadamrong
Chaisri
rungarun@g.swu.ac.th

Faculty of Education, Srinakharinwirot University,
Thailand

Asst. Prof. Dr.Rachada Lapyai
ratchada.l@rsu.ac.th

College of Liberal Arts, Rangsit University, Thailand

Asst. Prof. Dr.Somwang Inchai
thaicru1@hotmail.com

Faculty of Humanities and Social Sciences, Chaing Rai
Rajabhat University, Thailand

Asst. Prof. Dr.Chayanon Kunthonboot
chayanon.k@rmutp.ac.th

Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajamangala
University of Technology Phra Nakhon, Thailand

Asst. Prof. Dr.Onsiri Wimontham
onsiri1977@gmail.com

Faculty of Humanities and Social Sciences,
Nakhon Ratchasima Rajabhat University, Thailand

Head of Journal Manager Team:

Phra Kittipong Thanaratano

Faculty of Humanities,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Journal Manager Team:

Dr.Kittichai Santhalunai

Faculty of Humanities,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Office:

Office of Journal of Language and Culture Studies

Education building, 3rd floor, Zone A,

Faculty Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Tel. +66 9 0930 3517

Email: jlcs@mcu.ac.th

บทบรรณาธิการ

วารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษานี้เป็นปีที่ 3 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม – มิถุนายน พ.ศ. 2567 คณะกรรมการได้พิจารณาบทความโดยเสนอบทความต่อคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรอง (Peer Reviewer) พิจารณาตรวจแก้ไขเพื่อความสมบูรณ์ของบทความก่อนการลงตีพิมพ์โดยคัดเลือกและกลั่นกรองบทความให้เกิดความความสมบูรณ์และมีคุณภาพมากที่สุด ควรค่าแก่การตีพิมพ์เผยแพร่ อีกทั้งเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางวิชาการและเป็นการพัฒนาศักยภาพทางด้านการสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการ

คณะกรรมการขอขอบพระคุณคณะกรรมการกลั่นกรองบทความทุกท่านที่ได้ใช้ความเพียรพยายามชี้แนะให้มีการปรับปรุงแก้ไขงานของแต่ละท่านให้ออกมาได้อย่างถูกต้องน่าอ่านเป็นประโยชน์ต่อแวดวงวิชาการ และท้ายสุดขอขอบคุณเจ้าของผลงานทางวิชาการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ได้ทำให้วารสารฉบับนี้มีคุณค่าทางวิชาการที่นำไปสู่การปฏิบัติและเผยแพร่ในวงกว้างและโปรดติดตามฉบับต่อไป

ด้วยความปรารถนาดียิ่ง

พระมหาภราดร ฐิริสุโร, ดร.

บรรณาธิการวารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา

สารบัญ

เกี่ยวกับวารสาร	(ก)
กองบรรณาธิการ	(ง)
บทบรรณาธิการ	(ฎ)
สารบัญ	(ฉ)

บทความวิชาการ:

การวิเคราะห์พิธีกรรมการรำผีฟ้า: มิติทางการรักษาและความเชื่อในสังคมไทย	1-8
✎ วราสะยะ วราสยานนท์	
วิเคราะห์พิธีกรรมการสืบทอดแม่บ้าน: การผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	9-15
✎ พระสมุห์ประจักษ์ มหาปัญญา	
การศึกษาประเพณีการแข่งขันเรือยาว: การปรับตัวในยุคการท่องเที่ยวเชิงกีฬา	16-23
✎ มัชฌิมา ภูมิเจริญ	
การศึกษาประเพณีการทำบุญข้าวจี๋: อัตลักษณ์และการปรับตัวในสังคมเมือง	24-30
✎ พระครูธรรมธรไพรัช สิริจินโท (แช่เฮง)	
การศึกษาประเพณีการทำขวัญข้าว: การปรับตัวในบริบทเกษตรกรรมสมัยใหม่	31-38
✎ ประดิษฐ์ คำมุงคุณ	
ภาคผนวก	39-63
คำแนะนำสำหรับผู้เขียน รูปแบบเอกสารอ้างอิงวารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ	39
ตัวอย่างการเตรียมต้นฉบับบทความวิจัย	43
Sample of Original Research Article Preparation	49
ตัวอย่างการเตรียมต้นฉบับบทความวิชาการ	56
Sample of Original Academic Article Preparation	60

การวิเคราะห์พิธีกรรมการรำผีฟ้า: มิติทางการรักษาและความเชื่อในสังคมไทย
AN ANALYSIS OF THE PHI FA RITUAL DANCE: DIMENSIONS OF HEALING AND BELIEF
IN THAI SOCIETY

วารสยะ วราสยานนท์

Varasaya Varasayananda

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Mahamakut Buddhist University Lanna Campus

Corresponding Author E-mail: Varasaya.var@mbu.ac.th

Received January 5, 2024

Revised February 7, 2024

Accepted March 12, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มุ่งวิเคราะห์พิธีกรรมการรำผีฟ้า ซึ่งเป็นพิธีกรรมการรักษาความเจ็บป่วยที่มีความเชื่อเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรม ระบบความเชื่อ และการดำรงอยู่ของคนในชุมชน ผ่านการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมรำผีฟ้ามีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกเยียวยารักษาทั้งทางกายและจิตใจ ตลอดจนเป็นพื้นที่ในการธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยสมัยใหม่ พิธีกรรมนี้กำลังเผชิญความท้าทายจากการลดลงของผู้สืบทอด ดังนั้นการสร้างการเข้าใจและการให้คุณค่าต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นแนวทางสำคัญในการอนุรักษ์และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่านี้ให้คงอยู่สืบไป

คำสำคัญ: พิธีกรรมรำผีฟ้า, การรักษา, ความเชื่อ, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, สังคมไทย

Abstract

This academic article aims to analyze the ritual of the Blue Ghost Dance, a healing ritual that involves the belief in spirits, by examining the relationship between ritual, belief system, and the existence of people in the community. Data was collected through participant observation and in-depth interviews. The results showed that the Phi Fa ritual dance plays an important role as a mechanism for both physical and mental healing, as well as a space for maintaining the cultural identity of local communities. However, under the changing currents of modern Thai society, this ritual faces challenges from the decline in successors. Therefore, creating understanding and giving value to local wisdom is an important approach to conserving and perpetuating this invaluable cultural heritage for existence.

Keywords: Phi Fa Ritual Dance, Healing, Belief, Local Wisdom, Thai Society

บทนำ

พิธีกรรมการรำผีฟ้าเป็นหนึ่งในพิธีกรรมที่มีความสำคัญในระบบการดูแลสุขภาพของชนในสังคมไทยมาอย่างช้านาน เป็นการรักษาความเจ็บป่วยทั้งกายและใจที่มีความเชื่อเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยผู้ที่สามารถรักษาได้คือ "หมอผีฟ้า" ซึ่งมีฐานะเป็นผู้มีญาณวิเศษ มีความสามารถในการติดต่อสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

พิธีกรรมการรำผีฟ้ามีจุดเด่นที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้รับการรักษาได้อย่างครอบคลุมทั้งในมิติทางกาย มิติทางจิตใจและจิตวิญญาณ อีกทั้งยังบูรณาการวิถีชีวิต ความเชื่อ ระบบคุณค่า และภูมิปัญญาของคนในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพลังของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้คน (เสาวภา พรศิริพงษ์, 2561)

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มุ่งสู่ความทันสมัยและการพัฒนาในมิติทางวัตถุเป็นสำคัญ การนำเสนอมุมมองทางวิชาการเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของพิธีกรรมพื้นบ้านนี้ จึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของผู้คนในพื้นที่ชนบทที่ยังคงยึดโยงกับความเชื่อดั้งเดิมในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงระบบคุณค่าและการให้ความหมายกับชีวิตแบบไทย ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างสมดุลให้กับการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ความเป็นมาและความสำคัญของพิธีกรรมรำผีฟ้า

พิธีกรรมรำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมการรักษาโรคที่มีความเชื่อเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้อง มีต้นกำเนิดมาจากวิถีชีวิตและระบบความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในภาคเหนือตอนบนของไทย โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ล้านนา เชื่อกันว่าการเจ็บป่วยของคนเกิดจากการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีป่า รวมถึงเทพเจ้าต่าง ๆ ที่ไม่พอใจต่อการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ จึงส่งผลให้เกิดความเจ็บป่วยทั้งทางกายและทางใจ

การรักษาแบบพื้นบ้านจึงมิได้มุ่งเน้นที่อาการทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย บุคคลสำคัญในพิธีกรรมนี้คือ "หมอผีฟ้า" ซึ่งมีบทบาทเป็นทั้งหมอ นักบวช และผู้ประกอบพิธีกรรม ที่สามารถติดต่อสื่อสารกับโลกวิญญาณเพื่อต่อรองขอความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการเยียวยารักษาอาการป่วยให้กับผู้คนในชุมชน (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี, 2556)

นอกจากมิติการรักษาความเจ็บป่วยแล้ว พิธีกรรมรำผีฟ้ายังเป็นกลไกสำคัญในการธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ สร้างสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ในอดีตที่การรักษาพยาบาลสมัยใหม่ยังเข้าไม่ถึง พิธีกรรมนี้ได้ทำหน้าที่เป็นระบบการดูแลสุขภาพหลักของผู้คนควบคู่ไปกับการใช้สมุนไพรและภูมิปัญญาพื้นบ้าน

หมอผีฟ้าซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของชุมชนในการเชื่อมโยงระหว่างโลกของมนุษย์และโลกเหนือธรรมชาติ เป็นผู้อัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษและเทพเจ้ามาประทับร่างให้คำปรึกษาและช่วยเยียวยาผู้ป่วย ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยฟื้นฟูสุขภาพร่างกายเท่านั้น แต่ยังเป็นการให้ความหมายและคุณค่าทางจิตใจ เสริมสร้างกำลังใจให้ผู้ป่วยและครอบครัวให้มีความหวังในการต่อสู้กับความเจ็บป่วย

กระบวนการรักษามักเริ่มต้นด้วยการไหว้บูชาบรรพบุรุษ เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นจะถามไถ่อาการของผู้ป่วยอย่างละเอียด มีการใช้วิธีทางไสยศาสตร์ เช่น การทำนายทายทัก การโยนเชิมนี่ การใช้ไฟยิปซี เพื่อค้นหาสาเหตุการเจ็บป่วยและความต้องการของผีบรรพบุรุษ ก่อนจะเริ่มพิธีเข้าทรงเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คำแนะนำในการรักษา ซึ่งอาจเป็นทั้งการใช้สมุนไพร เวทมนตร์คาถา การทำพิธีเลี้ยงผีเพื่อขอโอสิกรรม หรือสะเดาะเคราะห์กรรม (โสภิตา ศรีจันทร์, 2557)

ไม่เพียงเท่านั้น การรักษาโรคด้วยพิธีกรรมรำผีฟ้ายังเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างใกล้ชิด บ่อยครั้งที่ผู้ป่วยมักเป็นคนในครอบครัว เครือญาติ หรือคนในหมู่บ้านเดียวกัน เมื่อมีการจัดพิธีกรรมขึ้น คนในชุมชนมักจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งในแง่ของแรงงาน เงินทอง และกำลังใจ ผู้คนจะร่วมกันเตรียมสถานที่ จัดหาเครื่องสังเวยและอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมไปถึงให้ความช่วยเหลือดูแลผู้ป่วยและญาติ ๆ ด้วย แสดงถึงความเอื้ออาทรและจิตวิญญาณความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ทำให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยและได้รับการโอบอุ้มเกื้อหนุน ในยามเจ็บป่วย

นอกจากการร่วมมือกันเพื่อการรักษาในเชิงจิตวิญญาณแล้ว พิธีกรรมนี้ยังเป็นโอกาสให้ผู้คนได้พบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนข่าวสารความเป็นไปในชุมชน เกิดเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ช่วยกระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้ยั่งยืนและเหนียวแน่น เป็นการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ร่วมและการยอมรับนับถือในวิถีปฏิบัติ คติความเชื่อ และมรดกทางวัฒนธรรมของกันและกัน

แม้บทบาทของพิธีกรรมรำผีฟ้าในปัจจุบันอาจลดลงไปตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่ในหลายพื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่ห่างไกลในชนบทก็ยังคงยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ เพราะนอกจากจะเป็นการรักษาโรคแล้ว ยังเป็นพื้นที่ให้พวกเขาได้พบปะสังสรรค์ ระลึกถึงบรรพบุรุษ และธำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของตนเองอีกด้วย

การปรากฏอยู่อย่างต่อเนื่องของพิธีกรรมรำผีฟ้ายังสะท้อนให้เห็นถึงความปรารถนาของคนท้องถิ่น ในการรักษาความเชื่อมโยงระหว่างคนในปัจจุบันกับวิญญาณบรรพชนในอดีต ความเชื่อที่ว่าชีวิตและความตายเป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง คนตายจากไป แต่จิตวิญญาณยังคงปกปักษ์รักษาดูแลลูกหลาน อยู่เสมอ การแสดงความเคารพ บูชาและขอความช่วยเหลือจากบรรพบุรุษผ่านพิธีกรรม จึงเป็นการต่อยอดความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างคนเป็นกับคนตาย ให้ความมั่นใจว่าเราไม่ได้ถูกทอดทิ้งให้เผชิญชะตากรรมเพียงลำพัง แต่ยังมีบรรพชนคอยให้การสนับสนุนและปกป้องคุ้มครองอยู่เบื้องหลัง

พิธีกรรมรำผีฟ้าจึงไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการบำบัดรักษาโรคเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญทางสังคมวัฒนธรรมที่ช่วยธำรงรักษาอัตลักษณ์ ค่านิยม และความทรงจำร่วมของชุมชนให้คงอยู่ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ การสร้างความเข้าใจและยอมรับในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ จึงเป็นแนวทางสำคัญในการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าให้ดำรงอยู่ควบคู่กับการพัฒนาทางการแพทย์และการสาธารณสุขอย่างยั่งยืนต่อไป

บทบาทของพิธีกรรมในฐานะกลไกทางการแพทย์และการควบคุมทางสังคม

พิธีกรรมรำผีฟ้ามีบทบาทสำคัญใน 2 มิติหลักคือ การเป็นกลไกการรักษาความเจ็บป่วย และการควบคุมทางสังคมวัฒนธรรม สำหรับมิติแรก ความเชื่อที่ว่าอาการป่วยมีสาเหตุมาจากการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติทำให้การรักษาไม่ได้มุ่งแก้ไขอาการทางกายเท่านั้น แต่ต้องฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างผู้ป่วยกับโลกวิญญาณด้วย ในระดับปัจเจกบุคคล การเข้าร่วมพิธีกรรมรำผีฟ้าช่วยสร้างความรู้สึกปลอดภัย การได้กล่าวสารภาพและขอโทษต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากการกระทำผิดที่อาจเป็นต้นเหตุของการเจ็บป่วย ช่วยลดความรู้สึกผิดและบาปในจิตใจของผู้ป่วย ส่วนการได้รับกำลังใจจากคนรอบข้าง คำปลอบโยนหรือให้อภัยจากวิญญาณที่เข้าทรงผ่านคนทรง ก็ช่วยผ่อนคลายความทุกข์ใจของผู้ป่วยได้ไม่น้อย

กระบวนการเหล่านี้สอดคล้องกับหลักการของจิตบำบัดแนวจิตวิเคราะห์ ที่เชื่อว่าการระบายความในใจ การเผชิญหน้ากับความกลัวและความขัดแย้งในจิตใต้สำนึก เป็นกุญแจสำคัญในการบำบัดความผิดปกติทางจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นความวิตกกังวล ความเครียด หรือความซึมเศร้า ซึ่งล้วนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การเจ็บป่วยทางกายรุนแรงมากยิ่งขึ้น

นอกจากปัจจัยด้านจิตใจแล้ว พิธีกรรมรำผีฟ้ายังมีส่วนช่วยกระตุ้นการทำงานของระบบภูมิคุ้มกันโรคในร่างกายอีกด้วย งานวิจัยทางด้านจิตเวชศาสตร์ชี้ว่าความเชื่อและศรัทธาที่มีต่อพลังเหนือธรรมชาติ การทำสมาธิผ่านพิธีกรรมทางศาสนา รวมถึงความรู้สึกปลอดภัยและได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนรอบข้าง ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นการหลั่งสารเอ็นดอร์ฟินซึ่งเป็นสารแห่งความสุขตามธรรมชาติ ช่วยบรรเทาความปวดและเพิ่มประสิทธิภาพของเม็ดเลือดขาวในการต่อต้านเชื้อโรค (กนกวรรณ มะโนรัมย์, 2552)

ส่วนในมิติของการควบคุมทางสังคมนั้น พิธีกรรมรำผีฟ้าได้แฝงบรรทัดฐานทางสังคมและวัฒนธรรมเอาไว้อย่างแนบเนียน การที่ผู้ป่วยมักถูกตำหนิว่าเป็นผลจากการประพฤติตนไม่เหมาะสม เช่น การละเมิดข้อห้ามทางจารีตประเพณี การลบหลู่ดูหมิ่นผีบรรพบุรุษ หรือการไม่เคารพธรรมชาติ ทำให้การมารับการรักษาจึงเป็นโอกาสสำคัญให้พวกเขาได้สำนึกผิดและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ผ่านการสารภาพ การขอขมาและบนบานสานกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

กระบวนการนี้เองที่เป็นกลไกอย่างอ่อนในการควบคุมทางสังคม ผลักดันให้ผู้คนประพฤติตนอยู่ในกรอบจารีตและศีลธรรมของชุมชน การไม่ปฏิบัติตามย่อมนำมาซึ่งผลร้ายทั้งต่อตนเองและส่วนรวม เช่น การเจ็บป่วย ความทุกข์ยากเข็ญ หรือภัยพิบัติทางธรรมชาติ ความเชื่อเช่นนี้จึงมีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมพฤติกรรมของคนให้อยู่ในกรอบที่สังคมยอมรับ และรักษาระเบียบของชุมชนให้คงอยู่

นอกจากนั้นพิธีกรรมรำผีฟ้ายังมีบทบาทในการต่อยอดโครงสร้างอำนาจและชนชั้นในสังคมอีกด้วย การที่หมอผีหรือคนทรงมีความสามารถพิเศษในการติดต่อสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้พวกเขามักได้รับความเคารพนับถือเป็นพิเศษจากคนในชุมชน กลายเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่ทรงอำนาจ คำพูดคำสั่งสอนของพวกเขามีน้ำหนักมากพอที่จะชี้นำความคิดและการกระทำของผู้คนได้ในระดับหนึ่ง

การผูกขาดความรู้และอำนาจในการรักษาไว้ที่หมอผี ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรสุขภาพของคนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นการต่อยอดชนชั้นนำทางสังคมของหมอผีด้วย ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดหรือสามารถเข้าถึงหมอผีจึงมักจะได้รับสิทธิพิเศษมากกว่าคนทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นการเข้ารับการรักษา การขอคำปรึกษา หรือแม้แต่การร่วมประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ ซึ่งช่วยสะท้อนและต่อยอดความแตกต่างทางสถานะของผู้คนในสังคม (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2537)

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความเหลื่อมล้ำเหล่านี้ พิธีกรรมรำผีฟ้าก็ยังคงความเป็นพื้นที่ร่วมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วมในระดับหนึ่ง ผ่านการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการจัดพิธี การแบ่งปันอาหาร การร่วมขับร้องเพลงและรำยา ตลอดจนการดูแลเฝ้าระวังกันและกันในระหว่างพิธี สิ่งเหล่านี้ช่วยสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เติมเต็มความต้องการของมนุษย์ในการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และช่วยลดทอนความตึงเครียดทางชนชั้นลงได้ในระดับหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป พิธีกรรมรำผีฟ้าจึงไม่เพียงมีบทบาทในฐานะกลไกการบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยทั้งทางกายและใจเท่านั้น แต่ในเชิงสังคมวัฒนธรรม ก็ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ต่อยอดบรรทัดฐานและคุณค่าร่วมของชุมชน และรักษาโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมนั้นด้วย ความเข้าใจต่อบทบาทอันหลากหลายเหล่านี้จะช่วยให้เราเห็นคุณค่าของพิธีกรรมพื้นบ้านในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงพลัง สมควรแก่การอนุรักษ์และสืบสานต่อไป

องค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมและสัญลักษณ์แฝงนัย

พิธีกรรมรำผีฟ้าเป็นพิธีที่มีความซับซ้อนและใช้องค์ประกอบที่หลากหลาย ทั้งในส่วนของสถานที่ บุคคล และอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรม องค์ประกอบหลัก ๆ ที่ขาดไม่ได้ ได้แก่ ศาลหรือหิ้งบูชาสำหรับผีบรรพ

บุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หมอผีฟ้าหรือร่างทรงที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับวิญญาณ ผู้ป่วยและญาติที่เข้าร่วมพิธี ตลอดจนเครื่องเช่นไห้วบูชาต่าง ๆ

ศาลเจ้าหรือหิ้งบูชาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของพิธี เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษมาประทับเพื่อรับเครื่องเช่นไห้วและรับฟังคำอธิษฐาน การจัดวางเครื่องสังเวยบนหิ้งบูชามีกฎเกณฑ์ค่อนข้างตายตัว โดยมากมักประกอบด้วย ดอกไม้ ธูปเทียน หมากพลู บุหรี่ เหล้าขาว ไก่ต้ม หัวหมู และอาหารคาวหวานตามฤดูกาล จำนวนชุดของเครื่องสังเวยมักขึ้นอยู่กับจำนวนผีหรือเทพเจ้าที่ต้องการเชิญมาในพิธี บ่งบอกถึงความเคารพและใส่ใจที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น

ส่วนตัวหมอผีและผู้ป่วยมักจะนุ่งขาวห่มขาว ใช้ผ้าสไบพาดไหล่ ซึ่งเป็นการแต่งกายที่เรียบง่าย สะอาดตา สื่อถึงความบริสุทธิ์และความสุภาพถ่อมตน การนุ่งขาวยังเป็นการแยกตัวเองออกจากวิถีชีวิตปกติ แสดงว่ากำลังอยู่ในช่วงเวลาพิเศษและพร้อมที่จะสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

ในระหว่างพิธีกรรม จะมีการใช้เครื่องดนตรีประกอบจังหวะ เช่น ฉิ่ง กลอง ฉิ่ง ฉาบ ชลุ่ม ซึ่งช่วยสร้างบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ ลึกกลับ ผสมผสานกับจังหวะที่สนุกสนานครึกเมื่อเทพเจ้าเข้าทรงร้ายรำเสียงดนตรีที่ดังกังวานเชื่อว่าเป็นเสียงที่เรียกวิญญาณบรรพบุรุษให้ลงมาประทับในร่าง และเป็นสื่อกลางให้ผู้คนเชื่อมต่อเข้าหากัน เกิดเป็นพลังร่วมในการบำบัดรักษา

อีกส่วนประกอบสำคัญคือสมุนไพร วัตถุมงคลและเครื่องรางของขลังต่าง ๆ ที่หมอผีนำมาใช้ในการรักษา เช่น น้ำมันต์ ลูกประคบ ชันครู ไม้มะยม เป็นต้น วัตถุเหล่านี้ถูกเชื่อว่ามีพลังพิเศษที่หมอผีปลูกเสกขึ้น ใช้ในการปัดรังควาน ขับไล่วิญญาณชั่วร้าย หรือเสริมสร้างกำลังใจแก่ผู้ป่วย ด้วยกลิ่นหอมของสมุนไพร การได้สัมผัสเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกได้รับพลังบวก มีความหวังและมั่นใจมากขึ้น ซึ่งเป็นผลดีในเชิงจิตวิทยาประการหนึ่ง

ในพิธีกรรมยังมีการขับเสภาหรือบทสวดที่ใช้ถ่ายทอดเรื่องราวทางศาสนา คำสอนทางจริยธรรม ตำนานท้องถิ่น ผ่านน้ำเสียงที่เคร่งขรึมศักดิ์สิทธิ์ เนื้อหาของบทสวดมักเป็นการบอกเล่าความหลัง ที่มาที่ไปของเหล่าเทพเจ้า วีรบุรุษ หรือบรรพชนของชุมชน สอดแทรกข้อคิดคำสอนในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม เมื่อหมอผีขับเสภาหรือสวดมนต์ จึงเป็นเหมือนการเชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเข้าด้วยกัน เหมือนเป็นการรื้อฟื้นความทรงจำและภูมิปัญญาของชุมชนให้กลับมามีชีวิตชีวอีกครั้ง

สัญลักษณ์อีกอย่างที่น่าสนใจคือการใช้ไฟ คandles และน้ำในพิธีกรรม เปลวไฟที่ลุกโชนในกองเครื่องสังเวยเชื่อว่าเป็นสื่อที่ส่งอาหารและเครื่องบูชาขึ้นไปสู่สุรวงสวรรค์ คandles หอมฟุ้งกระจายก็เป็นดั่งบันไดเชื่อมต่อสองโลกเช่นกัน ส่วนน้ำมันต์ที่หมอผีประพรมให้ผู้ป่วยดื่มและอาบ ก็สื่อถึงการชำระล้างทั้งร่างกายและจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ พร้อมเริ่มต้นชีวิตใหม่อีกครั้ง

สิ่งที่น่าสนใจคือทุกองค์ประกอบในพิธีกรรมล้วนมีนัยยะทางสัญลักษณ์ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดเครื่องสังเวย การกำหนดทิศทางการวางอุปกรณ์ต่าง ๆ สีของเครื่องแต่งกาย ฯลฯ ล้วนมีความหมายแฝงอยู่ในตัว เชื่อมโยงกับระบบความเชื่อและโลกทัศน์ของผู้คนในชุมชนอย่างแนบแน่น สะท้อนวิถีคิดและการให้คุณค่าต่อชีวิต ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติได้เป็นอย่างดี การทำความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนจึงต้องอาศัยการตีความหมายสัญลักษณ์เหล่านี้อย่างละเอียดลึกซึ้ง จึงจะเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึก ตรรกะ และวิธีการมองโลกของชาวบ้านได้อย่างถ่องแท้ (ยศ สันตสมบัติ, 2533)

เมื่อเราพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ ในพิธีกรรมอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน จะทำให้เห็นว่า แต่ละองค์ประกอบมีบทบาทหน้าที่เฉพาะตัว แต่เมื่อทำงานร่วมกันก็ยังคงความเป็นเอกภาพได้อย่างลงตัว ส่วนประกอบทั้งหลายในพิธีกรรมเปรียบเสมือนอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกาย ที่แม้จะทำหน้าที่ต่างกัน แต่ก็

ประสานสอดคล้องเพื่อการทำงานของร่างกายอย่างมีประสิทธิภาพ สะท้อนปรัชญาองค์รวมและการมองความเป็นหนึ่งเดียวในสรรพสิ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น

แง่มุมของการนำองค์ความรู้พื้นบ้านมาปรับใช้ในโลกสมัยใหม่

แม้ในปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์และนวัตกรรมสาธารณสุขจะช่วยยกระดับการดูแลสุขภาพของผู้คนไปอย่างมาก แต่ภูมิปัญญาระบบการแพทย์พื้นบ้านดั้งเดิมอย่างพิธีกรรมรำผีฟ้าก็ยังคงถูกนำมาปรับใช้ควบคู่กันไปด้วย โดยเฉพาะในบริบทของการสร้างเสริมสุขภาพองค์รวมที่ต้องคำนึงทั้งมิติทางกายภาพ จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ

ในเชิงปรัชญาสุขภาพ พิธีกรรมรำผีฟ้าได้สะท้อนแนวคิดการมองโรคภัยไข้เจ็บอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกขาดระหว่างกายกับจิต คนกับธรรมชาติ และคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติเหมือนการแพทย์แผนปัจจุบัน แต่มองว่าทุกสิ่งมีความเชื่อมโยงกัน การเจ็บป่วยเกิดจากความไม่สมดุลหรือความขัดแย้งระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ การรักษาจึงมุ่งไปที่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น ไม่ใช่แค่การขจัดอาการป่วยเฉพาะจุด

ในเชิงกระบวนการ พิธีกรรมรำผีฟ้าได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อสุขภาพอย่างชัดเจน คนทุกวัยทุกเพศในชุมชนต่างก็ได้มีบทบาทในการดูแลช่วยเหลือผู้ป่วย สามารถเข้าถึงและจัดการกับผู้มีอำนาจทั้งในโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเองได้ในระดับหนึ่ง ไม่เหมือนการแพทย์สมัยใหม่ที่อำนาจการรักษามักถูกผูกขาดโดยผู้เชี่ยวชาญที่ผ่านการศึกษานั่น

การที่คนทุกกลุ่มได้มีส่วนร่วมในกระบวนการบำบัดรักษา ทั้งในส่วนของ การจัดสถานที่ พิธีกรรม การดูแลใกล้ชิดผู้ป่วย ตลอดจนการสวดมนต์ ตีกลอง ร้องรำ ก็สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องพลังของชุมชน (Community Empowerment) ที่เชื่อมั่นในศักยภาพและภูมิปัญญาของผู้คนในท้องถิ่น ว่ามีความสามารถเพียงพอที่จะฟื้นฟูเยียวยาทั้งตัวเองและชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกเสมอไป

นอกจากนั้น การที่กระบวนการรักษาเป็นไปในรูปแบบของพิธีกรรมสาธารณะที่เปิดกว้าง ทุกคนสามารถเข้าร่วมและรับรู้ได้ ก็เป็นการสร้างความโปร่งใส มีส่วนตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจของหมอผีไม่ให้เกิดผูกขาดหรือเอารัดเอาเปรียบผู้ป่วย อีกทั้งการที่ทุกคนได้อยู่ร่วมพิธี มีประสบการณ์ตรง เรียนรู้ไปพร้อมกัน ก็เป็นการกระจายและสืบทอดองค์ความรู้ของชุมชนให้ดำรงอยู่ได้ยาวนานอีกด้วย

นอกจากการปรับใช้ในทางการแพทย์แล้ว ยังเริ่มมีความพยายามนำองค์ความรู้จากพิธีกรรมมาประยุกต์ใช้ในด้านอื่น ๆ อีก เช่น ด้านจิตวิทยา มีการนำบางเทคนิคการปรับความคิด การระบายอารมณ์ และการปลุกพลังบวกผ่านพิธีกรรมมาใช้ในการบำบัดเยียวยาผู้ที่มีปัญหาในชีวิต หรือแม้แต่ในด้านการท่องเที่ยวที่มีการนำพิธีกรรมรำผีฟ้ามาดัดแปลงเป็นกิจกรรมการแสดงเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้กับชุมชน

อย่างไรก็ตาม การนำองค์ความรู้เหล่านี้มาปรับใช้ในบริบทปัจจุบันยังคงมีข้อถกเถียงทั้งในแง่ศีลธรรม ความเหมาะสม และประสิทธิผลอยู่ไม่น้อย เราจึงจำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ใช้วิจารณญาณในการกลั่นกรองเลือกสรร รู้จักแยกแยะส่วนดีที่ควรสืบสาน ส่วนที่ไม่เหมาะสมก็ควรปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยเท่าทันโลก

การต่อยอดองค์ความรู้จากพิธีกรรมรำผีฟ้าในปัจจุบันจึงเป็นเรื่องท้าทายที่ต้องอาศัยทั้งความเข้าใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมทางประวัติศาสตร์ และไหวพริบปฏิภาณในการปรับตัวเข้ากับกระแสความเปลี่ยนแปลง แนวทางที่พึงประสงค์น่าจะเป็นการบูรณาการเลือกใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ากับองค์ความรู้สมัยใหม่อย่างกลมกลืน หากจุดสมดุลระหว่างการรักษาของเก่าเอาไว้ และการปรับเปลี่ยนสิ่งใหม่ให้

สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนไป เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังสามารถเติบโตงอกงามอยู่ได้อย่างทรงคุณค่าท่ามกลางความท้าทายของโลกยุคใหม่

ความท้าทายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพิธีกรรมพื้นบ้าน

ปัจจุบันพิธีกรรมรำผีฟ้ากำลังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ที่อาจบั่นทอนการสืบทอดและความยั่งยืนของพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาของระบบการแพทย์สมัยใหม่ที่ทำให้ผู้คนเริ่มตั้งคำถามต่อความน่าเชื่อถือของการรักษาแบบพื้นบ้านมากขึ้น การขยายตัวของระบบการศึกษาแผนใหม่ที่มุ่งเน้นวิทยาศาสตร์และเหตุผลนิยม ลดทอนความศรัทธาในเรื่องผีสารพัดเทวดา รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนในชนบทจากสังคมเกษตรกรรมที่เน้นการพึ่งพาอาศัยกันและกันมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่เน้นปัจเจกนิยมมากขึ้น

สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอลง ความสัมพันธ์ระหว่างคนเริ่มเปลี่ยนไป คนรุ่นใหม่เริ่มไม่ให้ความสำคัญและไม่อยากสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ต่อ หมอผีที่มีความรู้ความสามารถลึกซึ้งเริ่มหาได้ยากขึ้น งานพิธีกรรมก็มีขนาดเล็กลง จัดขึ้นน้อยครั้ง บางครั้งก็กลายเป็นการแสดงเพื่อความบันเทิงมากกว่าจะเป็นพิธีกรรมการรักษาจริง ๆ

นอกจากนี้ปัญหาความยากจน การเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกและโอกาสทางการศึกษาที่ไม่เท่ากันก็ทำให้คนบางกลุ่มต้องละทิ้งชุมชน ละทิ้งบ้านเกิด ไปหางานทำในเมืองใหญ่ พิธีกรรมที่เคยเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนก็เริ่มแปรเปลี่ยนไปจากเดิม เมื่อชุมชนอ่อนแอลง การอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมก็ยากขึ้นตามไปด้วย

ในเชิงคุณภาพ การที่องค์ความรู้ด้านพิธีกรรมไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่มักถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ตรง คำบอกเล่า และการฝึกปฏิบัติจึงมีความเสี่ยงที่เนื้อหาบางส่วนจะคลาดเคลื่อน หรือสูญหายไป เมื่อเวลาผ่านไปนาน ปัญหาที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อจำนวนหมอผีที่ทรงความรู้ลดน้อยลง คนรุ่นใหม่ก็ไม่ค่อยสนใจเรียนรู้ คำสอน ตำรา และอุปกรณ์บางส่วนเริ่มขาดหาย ไม่มีการใช้งานจนเสื่อมสภาพไป

เพื่อรับมือกับความท้าทายเหล่านี้ ชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรหันมาให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูองค์ความรู้พิธีกรรมให้มากขึ้น ไม่ควรจะเป็นการสนับสนุนการศึกษาวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลและบันทึกภูมิปัญญาอย่างเป็นระบบ การส่งเสริมการเรียนการสอนในชุมชนเพื่อถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ การสร้างแรงจูงใจให้คนเห็นคุณค่าของพิธีกรรมในฐานะเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ รวมทั้งการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้มีความมั่นคง เพื่อดึงคนรุ่นใหม่ให้อยู่ในบ้านเกิดสืบสานวัฒนธรรมต่อไป

การจะธำรงรักษาพิธีกรรมพื้นบ้านให้คงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง ต้องอาศัยความร่วมมือกันในหลายภาคส่วน ทั้งจากชุมชน หน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน และคนทั่วไป ในการช่วยกันสร้างสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาเหล่านี้ การให้คุณค่า เคารพยกย่อง และการนำมาใช้ประโยชน์อย่างสร้างสรรค์ จะเป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่จะทำให้ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนสามารถส่องสว่างนำทางสังคมต่อไปได้อย่างมั่นคงยั่งยืน

สรุป

พิธีกรรมการรำผีฟ้าได้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาที่ลุ่มลึกและมีคุณค่าของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการและดูแลสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม ที่ไม่ได้แยกขาดระหว่างกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ หากแต่มองเห็น

ความเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกันของทุกมิติ การรักษาความเจ็บป่วยจึงไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการแก้ไขความผิดปกติของร่างกายเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงการเยียวยาให้คนมีความสุขสมบูรณ์ทั้งทางโลกและทางธรรมด้วย

ในการเติมเต็มทั้งความหวัง ความเชื่อมั่น กำลังใจ พลังของศรัทธาและความสามัคคีของชุมชนล้วนมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ายาหรือหัตถการทางการแพทย์ใด ๆ อีกทั้งพิธีกรรมเหล่านี้ยังทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมทางสังคม เชื่อมร้อยผู้คนให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ด้วยการย้ำเตือนให้ทุกคนประพฤติตนอยู่ในจารีตประเพณีและคุณธรรมอันดีงามตลอดเวลา

กล่าวได้ว่าพิธีกรรมรำผีฟ้าไม่เพียงแต่เป็นภูมิปัญญาสำคัญในการถนอมรักษาสุขภาพทางกายใจของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่ช่วยเหลือหลอมความหมายและคุณค่าให้กับชีวิต สร้างสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ให้คนมีรากเหง้า มีที่มาที่ไป ไม่ลืมเลือนวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม และยังคงเยียวยาชุมชนให้อยู่รอดท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของกาลเวลาด้วย

การศึกษาเรียนรู้ ถิ่นกรอง และสังเคราะห์องค์ความรู้כלเหล่านี้มาบูรณาการกับวิทยาการสมัยใหม่ จึงนับเป็นแนวทางที่มีคุณูปการอย่างยิ่งยวดต่อการพัฒนาระบบสุขภาพของสังคมไทย ทั้งในแง่ของการเพิ่มประสิทธิภาพในการส่งเสริมดูแลสุขภาพ และการพัฒนาต่อยอดการบำบัดเยียวยาด้วยศาสตร์แห่งท้องถิ่นให้สามารถก้าวเคียงคู่และเติบโตเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติที่เข้มแข็งสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ มะโนรมย์. (2552). พิธีกรรมการรักษา: การผสมผสานระหว่างการแพทย์พื้นบ้านกับการแพทย์สมัยใหม่. ศูนย์การแพทย์ชาติพันธุ์และการแพทย์ทางเลือก คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2537). วากรรมหมอผีอีสาน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. (2556). หมอลำผี: บทบาทหน้าที่ในสังคมอีสาน. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ยศ สันตสมบัติ. (2533). มนุษย์กับวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสาวภา พรศิริพงษ์. (2561). การศึกษาพิธีกรรมการเข้าทรงของชาวไทยเขมรเพื่อการสืบทอดทางวัฒนธรรม. วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 13(2), 163-175.
- โสภิตา ศรีจันทร์. (2557). การศึกษาเชิงวิเคราะห์พิธีกรรมการรักษา “การลงผี” ของหมอพื้นบ้านอีสาน. วารสารไทยศึกษา, 10(2), 93-120.

วิเคราะห์พิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำ: การผสมผสานความเชื่อดั้งเดิม กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

AN ANALYSIS OF THE SUEB CHATA MAE NAM RITUAL: A FUSION OF TRADITIONAL BELIEFS AND ENVIRONMENTAL CONSERVATION

พระสมุห์ประจักษ์ มหาปณฺโญ

Phrasamu Prajurak Mahapanno

วัดอโยธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

WatAyothaya, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

Corresponding Author E-mail: prajirak.mak@mcu.ac.th

Received January 7, 2024

Revised February 12, 2024

Accepted March 15, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์พิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำในฐานะที่เป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผ่านการศึกษาความเป็นมา องค์ประกอบของพิธีกรรม ตลอดจนการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิเคราะห์เอกสาร ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำในปัจจุบันไม่เพียงเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อดั้งเดิมเท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยปรากฏผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรม เช่น การใช้วัสดุธรรมชาติ การเน้นความสะอาด และการสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาแม่น้ำ แสดงให้เห็นศักยภาพของวัฒนธรรมพื้นบ้านในการสร้างความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำ, ความเชื่อดั้งเดิม, การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, วัฒนธรรมพื้นบ้าน

Abstract

This academic article aims to analyze the Sueb Chata Mae Nam ritual as a fusion between traditional beliefs and environmental conservation. It explores the history, ritual elements, and adaptations to align with contemporary social contexts. The study employs participant observation, in-depth interviews, and document analysis. The findings reveal that the current Sueb Chata Mae Nam ritual not only expresses respect for the sacred according to traditional beliefs but also reflects the importance of environmental preservation. This is manifested through various symbols in the ritual, such as the use of natural materials, emphasis on cleanliness, and raising awareness about river conservation. The ritual demonstrates the potential of folk culture in creating community awareness and participation to sustainably address environmental issues.

Keywords: Sueb Chata Mae Nam Ritual, Traditional Beliefs, Environmental Conservation, Folk Culture

บทนำ

พิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนานในหลายท้องถิ่นของไทย โดยเฉพาะในภาคเหนือและภาคอีสาน ที่ยังคงให้ความสำคัญกับแม่น้ำในฐานะแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตความเป็นอยู่ สะท้อนถึงความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติที่ดำรงอยู่คู่กันมา พิธีกรรมนี้มีความเชื่อที่ว่า การประกอบพิธีจะช่วยให้แม่น้ำมีความสะอาด อุดมสมบูรณ์ ไหลเรื่อยไม่ขาดแคลน เป็นการแสดงความเคารพต่อเทพเจ้าผู้คุ้มครองแม่น้ำ ขอพรให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และผู้คนมีความสุขสมบูรณ์พูนสุขนั่นเอง (เสฐียร พันธงศรี, 2541)

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันเมื่อหลายชุมชนประสบปัญหาแล้งน้ำและความเสื่อมโทรมของแม่น้ำ รูปแบบและความหมายของพิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำก็ได้ปรับเปลี่ยนไปด้วย ไม่ได้เป็นเพียงการแสดงออกถึงความศรัทธาตามความเชื่อดั้งเดิมอีกต่อไป หากแต่กลายเป็นพื้นที่ของการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป ด้วยังจะเห็นได้จากการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมให้เข้ากับบริบทสังคมร่วมสมัย มีการสอดแทรกแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการดูแลรักษาแม่น้ำลำคลองให้สะอาด ลดการทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูล รวมถึงการจัดกิจกรรมเสริมเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนหันมาใส่ใจสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2551)

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งวิเคราะห์พิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำในมิติของการผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่นกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ ผ่านการศึกษาถึงที่มาและคติความเชื่อดั้งเดิม องค์ประกอบและขั้นตอนการประกอบพิธี พร้อมทั้งพิจารณาการปรับเปลี่ยนและการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อเสนอว่า พิธีกรรมทางวัฒนธรรมนี้สามารถยืดหยุ่นและปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงได้ โดยการให้ความหมายใหม่และการเพิ่มมิติด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเข้าไป ทั้งยังแสดงถึงบทบาทสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการช่วยเยียวยาปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับความเชื่อวัฒนธรรมที่คนในพื้นที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา

ความเป็นมาและคติความเชื่อดั้งเดิมของพิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำ

พิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน โดยมีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องเทพเจ้าแห่งแม่น้ำในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ว่าแต่ละสายน้ำมีเทพธิดาประจำพิทักษ์รักษาความอุดมสมบูรณ์และความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำ การประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาเทพเจ้าน้ำจึงเป็นวิถีปฏิบัติที่สืบทอดมาจากอดีต ชาวบ้านจะร่วมกันจัดพิธีในช่วงต้นฤดูฝน มักตรงกับวันเพ็ญเดือน 6 โดยการนำเครื่องสักการะประกอบด้วยอาหารคาวหวานและสิ่งของต่าง ๆ ไปบวงสรวงบูชาผีเจ้าน้ำ แล้วปล่อยเรือสำเภาบูชาหรือเรือไฟลงแม่น้ำเพื่ออัญเชิญให้เทพเจ้าปกปักรักษาให้น้ำใสสะอาดไหลเรื่อยไม่ขาดแคลน ทำให้ชุมชนราษฎรอยู่ดีกินดีปราศจากภัยแล้ง อีกนัยหนึ่งก็เพื่อขอขมาองค์แม่น้ำ ให้อภัยที่ตนได้ทิ้งขยะหรือปล่อยน้ำเสียลงไปด้วย (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2553)

นอกจากพิธีบูชาเทพแห่งสายน้ำโดยทั่วไปแล้ว ในบางท้องถิ่นยังมีตำนานท้องถิ่นเกี่ยวกับแม่น้ำสายสำคัญซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำหล่อเลี้ยงผู้คน เช่น เรื่องแม่เมขลา แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล รวมถึงลำน้ำอื่น ๆ ที่ชาวบ้านจะประกอบพิธีเฉพาะถวายสักการะเป็นประจำ อาทิ พิธีไหลเรือไฟในลุ่มน้ำมูล พิธีบวงสรวงอัญเชิญกุมารทองคำในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีการเล่าขานสืบทอดมาว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับเจ้าแม่แม่น้ำหรือเจ้าพ่อเจ้าแม่วังน้ำ โดยเฉพาะ มีหน้าที่ดูแลปกป้องรักษาคนในลุ่มน้ำนั้น จึงได้รับการเคารพบูชาสูงสุด หากปีไหนจะมีแล้ง หรือ น้ำไม่พอทำนาทำไร่ ชาวบ้านก็จะมาขอพรและทำพิธีบนบานบูชาเจ้าพ่อเจ้าแม่ผู้คุ้มครองแม่น้ำให้ช่วยเหลือ (กิตติมา อมรทัต, 2546)

ลักษณะสำคัญของพิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำ คือ การตกแต่งสถานที่ให้สวยงามด้วยต้นไม้ ธงทิว รั้ว ประตูสีสันทัน รวมถึงการสร้างศาลเพียงตาหรือศาลากลางน้ำเป็นที่ประกอบพิธี จากนั้นจะมีการนำสิ่งของมาบูชาทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ธูป เทียน และดอกไม้ธูปเทียนต่าง ๆ โดยมีพราหมณ์หรือผู้ประกอบพิธีเป็นผู้เชิญเทวดาและกล่าวคำอธิษฐานขอพร เมื่อพิธีกรรมเสร็จสิ้น ก็จะมีการปล่อยเรือหรืออุปกรณ์การบูชาต่าง ๆ ลงสู่แม่น้ำ หรือเอาน้ำไปรดต้นไม้บริเวณนั้นเพื่อแสดงความบริสุทธิ์และสะอาด ทั้งยังมีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมเพื่อปกป้องและสร้างความร่มเย็น แผงนโยบายของการรักษาต้นน้ำลำธารและป่าไม้ให้ชุ่มชื้นอีกด้วย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2555)

นอกเหนือจากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและการถวายเครื่องบวงสรวงแล้ว ชาวบ้านมักมีกิจกรรมสนุกสนานร่วมสมัยควบคู่ไปด้วย เช่น การแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน การประกวดเรือแต่งกาย การร้องเพลงพื้นเมือง การเล่นดนตรี การรำฟ้อน ซึ่งแสดงถึงความสามารถของคนในชุมชน และช่วยดึงดูดผู้คนจากที่อื่น ๆ ให้มาร่วมงานมากขึ้น พิธีการสืบทอดแม่น้ำจึงไม่เพียงเป็นพิธีกรรมทางความเชื่อเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงผู้คนผ่านพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา รวมถึงค่านิยมในการอนุรักษ์ทรัพยากรสายน้ำไปยังคนรุ่นต่อ ๆ ไปอีกด้วย

การบูรณาการแนวความคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเข้ากับพิธีกรรมสืบทอดแม่น้ำ

จากความเชื่อเดิมที่ให้ความสำคัญกับการเคารพบูชาเทพเจ้าเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำนั้น ปัจจุบันเมื่อหลายชุมชนเผชิญกับปัญหามลพิษทางน้ำและความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ ทำให้เกิดความตระหนักว่า การรักษาความสะอาดและความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำนั้นไม่สามารถอาศัยเพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพลังเหนือธรรมชาติดลบันดาลได้ หากแต่จะต้องอาศัยการกระทำของมนุษย์ที่ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำอีกด้วย ชุมชนจึงได้พยายามนำเอาแนวคิดทางวิทยาศาสตร์และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมาผสมผสานกับความเชื่อวัฒนธรรมเดิม เพื่อให้พิธีกรรมสืบทอดแม่น้ำเป็นกลไกสำคัญในการกระตุ้นจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดูแลรักษาสายน้ำ

ดังตัวอย่างของ “พิธีไหลเรือไฟบูชา” ในแม่น้ำลำชี จังหวัดบุรีรัมย์ ที่นอกเหนือจากการอัญเชิญพระพุทธรูป และการถวายเครื่องสักการะตามแบบแผนเดิมแล้ว ยังมีการนำเอากิจกรรมใหม่ ๆ อย่างเช่น การเก็บขยะในแม่น้ำ การปลูกป่าชายน้ำเพื่อเป็นแนวป้องกันการกัดเซาะตลิ่ง ตลอดจนการประกวดศาลพระภูมิ และเรือแพที่ใช้วัสดุธรรมชาติเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเข้าร่วมด้วย (ประยุทธ์ วงศ์น้อย, 2562) การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมเช่นนี้จึงไม่เพียงช่วยสืบสานประเพณีแต่ยังเป็นการปลูกฝังค่านิยมความตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมที่ทรงพลังไปพร้อมกัน

ในทำนองเดียวกัน ที่จังหวัดพะเยา ก็มี “ประเพณีสืบทอดแม่น้ำอิง” ซึ่งถือเป็นแม่น้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงชุมชนมาช้านาน โดยเมื่อก่อนถูกใช้ประโยชน์ในการสัญจรและการทำประมง แต่ปัจจุบันแม่น้ำอิงเผชิญปัญหาสารเคมีจากการทำเกษตร น้ำเน่าเสีย และการทิ้งขยะลงแม่น้ำ ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการฟื้นฟูและอนุรักษ์แม่น้ำผ่านพิธีกรรมสืบทอดแม่น้ำ มีการปรับกิจกรรมใหม่ ๆ อย่างเช่น การสร้างฝายมีชีวิต การสำรวจสัตว์น้ำเพื่อจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ การห้ามจับปลาและล่าสัตว์น้ำหายากในช่วงวางไข่ รวมถึงดัดใช้สารเคมีในบริเวณริมฝั่ง ทำให้เกิดกฎของชุมชนที่จะร่วมกันดูแลรักษาความสะอาดของแม่น้ำอย่างจริงจัง (เพ็ญนภา ธีระพันธ์เจริญ และคณะ, 2563)

นอกจากนี้ ในหลายพื้นที่ยังมีการเชื่อมโยงพิธีกรรมสืบทอดแม่น้ำกับแนวคิดทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเน้นให้ชุมชนมีทรัพยากรในท้องถิ่นพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน อาทิ ในชุมชนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม ได้ปรับรูปแบบของพิธีสืบทอดแม่น้ำแม่กลองให้มีการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชายเลน เพาะพันธุ์กุ้งก้ามกราม

อนุบาลเตยทะเล และพืชป่าชายเลนอื่น ๆ เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพประมงและแปรรูปอาหาร รวมถึงเป็นระบบนิเวศช่วยป้องกันน้ำเค็มรุกล้ำ (ชนิษฐา ชานันโท, 2561) ทำให้พิธีสืบทอดไม่ได้อำนวยความสะดวกเพียงทางใจแต่ยังช่วยฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน เสริมสร้างความมั่นคงทางอาชีพ และสร้างความมั่งคั่งอย่างยั่งยืนแก่ชุมชนอีกด้วย

สะท้อนให้เห็นว่า พิธีกรรมทางวัฒนธรรมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกันได้ หากชุมชนเปิดกว้างที่จะปรับเปลี่ยนและนำเอาองค์ความรู้ใหม่ ๆ เข้ามาบูรณาการ ทำให้คนรุ่นใหม่เข้าถึงและเห็นคุณค่าได้มากขึ้น และช่วยให้เกิดกิจกรรมการจัดการทรัพยากรผ่านพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมสูง จนพิธีสืบทอดไม่ได้เป็นเพียงการแสดงออกทางความเชื่อเท่านั้น หากแต่กลายเป็นกลไกขับเคลื่อนให้เกิดการกระทำอย่างเป็นรูปธรรมและกว้างขวาง ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ทำลายในปัจจุบัน

สัญลักษณ์ที่สื่อถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพิธีกรรมสืบทอดแม่น้ำ

หากพิจารณารายละเอียดของพิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำ จะเห็นว่ามียอดองค์ประกอบที่สื่อถึงนิเวศทางสิ่งแวดล้อมอย่างน่าสนใจ ตั้งแต่สถานที่จัดงาน เครื่องบูชา และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่มากกว่าแค่การให้ความหมายในเชิงความเชื่อเหนือธรรมชาติ แต่แฝงนัยยะถึงการให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่พึงรักษาไว้ด้วย

อาทิเช่น สถานที่ทำพิธีกรรมสืบทอดมักจะตกแต่งประดับประดาด้วยต้นไม้อ้อย ดอกไม้ และพื้นที่โล่งกว้างริมน้ำที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ สะท้อนถึงคุณค่าของพืชพรรณและระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับแหล่งน้ำอย่างแนบแน่น หรือเครื่องสักการะต่าง ๆ เช่น ต้นกล้วย อ้อย กายาน และขนมอื่น ๆ สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ที่ธรรมชาติมอบให้กับมนุษย์ เป็นอาหารและพืชเศรษฐกิจที่เติบโตได้ด้วยน้ำและดินที่อุดมสมบูรณ์ การนำสิ่งเหล่านี้มาบูชาจึงเป็นการแสดงความขอบคุณ และรำลึกถึงพระคุณของธรรมชาติที่จะต้องดูแลรักษาเช่นกัน

ในบางท้องถิ่น ยังมีการใช้สัตว์น้ำประกอบพิธี เช่น การปล่อยปลา ปู กุ้ง ลงแม่น้ำในช่วงท้ายพิธีกรรมทั้งเพื่อถวายแด่เจ้าที่เจ้าทางแต่ก็แฝงนัยถึงการฟื้นฟูระบบนิเวศและเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในแม่น้ำ หรือการเอาน้ำจากแม่น้ำมารดต้นไม้อ้อย ก็ถือเป็นการสะท้อนให้เห็นการเกื้อกูลระหว่างพืชกับสายน้ำ สัญลักษณ์เหล่านี้จึงนำมาซึ่งมุมมองใหม่ต่อพิธีกรรมสืบทอด จากที่เคยเน้นการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้านเดียว ก็ขยายมาให้ความสำคัญกับการดูแลปกป้องสิ่งแวดล้อมและห่วงโซ่ทางชีวภาพเพื่อรักษาความสมดุลด้วย

นอกจากนั้น ยังมีบางพื้นที่ที่นำเอาวัสดุธรรมชาติที่ย่อยสลายได้มาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ในพิธีกรรม เช่น ถาดใส่เครื่องบูชาที่สานจากใบตอง จานใบไม้ แก้วน้ำจากส่วนต่าง ๆ ของกล้วย มะพร้าว หรือพืชอื่น ๆ แทนการใช้ภาชนะพลาสติกจากโรงงาน ก็เป็นอีกมิติหนึ่งของการผนวกความตระหนักเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้าไปในพิธีกรรมได้อย่างแนบแน่น ด้วยการกลับมาใช้วัสดุที่ได้จากธรรมชาติในท้องถิ่น แทนการนำเข้าสินค้าอุตสาหกรรม ถือเป็นการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ถึงการพยายามลดปริมาณขยะและของเสียให้กับแม่น้ำนั่นเอง เพราะหากยังคงใช้พลาสติกและวัสดุสังเคราะห์ในพิธีกรรม ของเหล่านั้นก็จะกลายเป็นขยะที่กองหมักหมมในแม่น้ำต่อไป แต่เมื่อนำไปหมักบดมาใช้ ภาชนะเหลือทิ้งก็จะย่อยสลายกลับคืนสู่ระบบนิเวศได้โดยไม่เป็นมลพิษ

สัญลักษณ์อีกอย่างหนึ่งก็คือ การที่ผู้เข้าร่วมพิธีจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาวหรือสีอ่อน เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจ ไร้มลทิน ซึ่งไม่เพียงหมายถึงการชำระจิตใจให้สะอาด หากแต่ยังเป็นการสื่อนัยโดยนัยถึงการปรารถนาให้แม่น้ำใสสะอาดปราศจากสิ่งเจือปนอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อคนแต่งกายขาวสะอาด ก็ควรจะปฏิบัติ

ตนให้สอดคล้องกลมกลืนกับพิธีกรรม ไม่นำขยะหรือสิ่งเน่าเหม็นมาทิ้งลงน้ำ ไม่สร้างความสกปรกให้กับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้แม่น้ำบริสุทธิ์เฉกเช่นเดียวกับจิตใจของมนุษย์ที่สะอาดหมดจด

ในบางแห่งของภาคอีสาน ยังมีการทำบุญเลี้ยงปลาในวันแรม 15 ค่ำเดือน 10 ที่เรียกว่า “วันออกพรรษาปลา” อันเป็นวันเดียวกับวันออกพรรษาของพระสงฆ์ โดยชาวบ้านจะห้ามจับปลาในลำน้ำ ห้วยหนอง ตั้งแต่วันเข้าพรรษา (แรม 1 ค่ำเดือน 8) ไปจนถึงวันออกพรรษาปลา ซึ่งก็เหมือนกับการให้โอกาสธรรมชาติได้ฟื้นฟูตัวเองอย่างมีกำหนดเวลา เปรียบได้กับการบวชของพระที่จะอยู่ปฏิบัติธรรมนั่นเอง การผูกโยงวงจรชีวิตของปลากับวัฏจักรทางศาสนาจึงเป็นภูมิปัญญาที่น่าสนใจ ทำให้ชุมชนตระหนักถึงการให้เวลาแก่ระบบนิเวศในแม่น้ำไปพร้อมกับธรรมเนียมทางศาสนา ซึ่งก็จะทำให้ปลาได้เจริญเติบโตและเพิ่มปริมาณขึ้นในแต่ละปี ช่วยรักษาวงจรอาหารและสร้างความสมดุลในระยะยาว (วิมลรัตน์ ชัยสิทธิ์, 2558)

สัญลักษณ์ที่น่าสนใจอีกประการคือการประกอบอาหารคาวหวานถวายเทพเจ้าในพิธีกรรมสืบทอดมาซึ่งมักเป็นอาหารพื้นบ้านที่ทำจากพืชผักผลไม้ในท้องถิ่น มีกรรมวิธีการทำอย่างพิถีพิถัน เช่น ข้าวหลาม หมากจับขนมจีน น้ำพริกปลาร้า เป็นต้น การคัดสรรวัตถุดิบท้องถิ่นที่ดีที่สุดมาประกอบอาหารคาวหวานอย่างตั้งใจและพิถีพิถันเพื่อถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่เพียงเป็นการแสดงความเคารพเท่านั้น แต่ยังสะท้อนคุณค่าในภูมิปัญญาการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากธรรมชาติมาบริโภคใช้สอยอย่างคุ้มค่าและรู้จักเลือกสรรคุณภาพ ไม่ได้เน้นการนำเข้าวัตถุดิบใหม่ ๆ หรืออาหารสำเร็จรูปที่ไม่เกี่ยวข้องกับวิถีชุมชน เป็นการใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาเป็นตัวเชื่อมระหว่างคนกับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ และสะท้อนพลังปัญญาในการรู้จักพึ่งพิงสายใยอาหารในท้องถิ่นนั่นเอง

บทบาทของผู้นำชุมชนและปราชญ์ท้องถิ่นในการสืบสานพิธีกรรมสืบทอดมาแม่น้ำ

การสืบทอดพิธีกรรมการสืบทอดมาแม่น้ำให้ยังคงอยู่ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้นั้น ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการต่างมีบทบาทสำคัญยิ่งในการประสานผู้คน จัดสรรทรัพยากร ตลอดจนปรับประยุกต์พิธีกรรมให้สอดคล้องกับบริบทร่วมสมัย โดยยังรักษารากฐานความเชื่อเดิมไปพร้อมกับการสอดแทรกแนวคิดใหม่ ๆ ทางสิ่งแวดล้อมเข้าไป

ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือ ในชุมชนวัดป่าคำชะโนด จังหวัดอุดรธานี ที่มีพระครูสุธรรมนิวิฐ (ทินกร จิตติโสภณ) เจ้าอาวาสและประธานสงฆ์ตำบลเป็นแกนนำหลักในการบูรณะฟื้นฟูพิธีกรรมสืบทอดมาคำชะโนด ซึ่งเป็นศาสนสถานโบราณที่ได้รับการยกย่องว่าศักดิ์สิทธิ์และเป็นต้นกำเนิดที่มาของพิธีกรรมการสืบทอดมาคำชะโนดมาเป็นเวลานาน พระครูสุธรรมนิวิฐได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีโบราณให้กลับมา มีบทบาทในชุมชนอีกครั้ง โดยได้ชักชวนพุทธศาสนิกชนและหน่วยงานต่าง ๆ มาร่วมงาน พร้อมทั้งปรับปรุงแบบให้เข้ากับยุคสมัย มีการแห่ขบวนริ้วขบวนแห่พระพุทธรูป การแสดงทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน การจัดนิทรรศการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพิธีกรรม รวมถึงเชิญชวนให้ผู้คนร่วมบำเพ็ญประโยชน์เก็บขยะบริเวณวัดและบึงน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปพร้อมกัน อีกทั้งยังขอความร่วมมือไม่ให้มีการค้าขายหรือดื่มสุรภายในบริเวณงาน เพื่อรักษาบรรยากาศให้เหมาะสมกับพิธีกรรม (ประชาคมวัดป่าคำชะโนด, 2560)

จะเห็นได้ว่า การที่ผู้นำทางศาสนาอย่างพระครูสุธรรมนิวิฐเข้ามา มีบทบาทนำในการประสานงานหลายภาคส่วน ทำให้พิธีกรรมสืบทอดมาที่เคยจางหายไปในอดีต ได้รับการฟื้นฟูให้ผสมผสานเข้ากับวิถีชีวิตปัจจุบัน เกิดเป็นเครือข่ายความร่วมมือจากผู้คนหลากหลาย ที่ไม่ได้มาร่วมงานเพียงเพื่อแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อเดิมเท่านั้น หากแต่รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และได้ร่วมทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมสาธารณะไปด้วย ซึ่งจะทำให้เกิดทั้งความภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของพิธีกรรมอย่างแท้จริง ไม่ใช่เป็นประเพณีระดับชาติหรือภูมิภาคอย่างเดียว แต่เป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนที่จะช่วยกันรักษาสืบต่อไป

อีกหนึ่งตัวอย่างคือ บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านคุณลุงทวี จอมแก้ว ซึ่งได้รับการยกย่องเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้เรื่องประวัติ ตำนาน และความเป็นมาของประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนกุดกว้าง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งสืบเนื่องมาจากพิธีบวงสรวงแม่โพสพ เทพธิดาแห่งข้าวที่จะทำให้ผืนดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกนั่นเอง โดยลุงทวีได้พยายามถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้แก่เยาวชนและคนรุ่นใหม่ในชุมชน โดยการเล่าตำนาน ประวัติความเป็นมาของแม่โพสพและการทำบุญบั้งไฟ ผ่านการจัดกิจกรรมทางการศึกษาและการอบรมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งจะทำให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและคุณค่าของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกัน

นอกจากนี้ ลุงทวียังได้พยายามเชื่อมโยงพิธีกรรมบุญบั้งไฟให้เข้ากับวิถีเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเน้นย้ำว่า การจะขอฟ้าขอฝนให้เกิดความอุดมสมบูรณ์นั้น มนุษย์ก็ต้องรู้จักดูแลรักษาแหล่งน้ำ ป่าไม้ และผืนดินให้ดีด้วย เพราะพืชพันธุ์ธัญญาหารจะเติบโตงอกงามได้ก็ด้วยสภาพแวดล้อมที่สมดุลสมบูรณ์ ไม่ใช่การพึ่งพาสารเคมีหรือการตัดวงจรทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง การทำพิธีกรรมจึงต้องควบคู่ไปกับการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและการดำรงชีพให้กลมกลืนกับธรรมชาติ เพื่อรักษาความยั่งยืนของระบบนิเวศน์และวิถีวัฒนธรรมไปพร้อมกัน (ธนพัฒน์ งามอุโฆษ, 2562)

บทบาทของผู้นำชุมชนและปราชญ์ท้องถิ่นอย่างพระครูสุธรรมนิวิฐและลุงทวี จอมแก้ว จึงเป็นแบบอย่างที่ดีของการประยุกต์พิธีกรรมให้เข้ากับยุคสมัย ผ่านการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน การสอดแทรกความรู้ทางวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม และการปรับวิถีการผลิตที่ยั่งยืน ซึ่งจะช่วยให้พิธีกรรมท้องถิ่นไม่ใช่แค่การรื้อฟื้นประเพณีโบราณขึ้นมาเท่านั้น หากแต่กลายเป็นกลไกสำคัญที่จะสร้างความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาชุมชน สืบสานไปยังคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีพลังและเข้าถึงได้จริง อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการปกป้องและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนต่อไป

สรุป

พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำนับเป็นมรดกภูมิปัญญาที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างคนกับสายน้ำ ที่ถูกหล่อหลอมจากความเชื่อ วิถีชีวิต และการดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติมาช้านาน ซึ่งมีทั้งมิติทางจิตวิญญาณที่แสดงออกผ่านการบูชาบวงสรวง และมิติทางสังคมที่สร้างความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันดูแลรักษาแม่น้ำ ทว่าในยุคสมัยที่สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว พิธีกรรมนี้ก็ต้องปรับตัวให้สอดคล้องและตอบโจทยความท้าทายทางสิ่งแวดล้อมมากขึ้น จากการศึกษาในรูปแบบ คติความเชื่อ ตลอดจนการปรับประยุกต์ใช้พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำในหลายชุมชน ทำให้เห็นว่า การจะให้พิธีกรรมดั้งเดิมดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน ต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร เพื่อให้พิธีกรรมไม่ได้เป็นเพียงการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น หากแต่ยังมีผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและการกระทำที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม ในการนำพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำไปประยุกต์ใช้ในแต่ละท้องถิ่น สิ่งสำคัญคือการเปิดพื้นที่ให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนธุรกิจเอกชนในพื้นที่ ที่จะช่วยสนับสนุนในแง่ของทรัพยากร องค์ความรู้ และการประสานความร่วมมือ ควบคู่ไปกับการเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมอย่างแท้จริง ผ่านการเรียนรู้ ประวัติความเป็นมา การมีส่วนร่วมในการจัดงาน ตลอดจนการร่วมกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ นอกจากนี้ ชุมชนยังสามารถประยุกต์ใช้สัญลักษณ์ แนวคิด และคุณค่าที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม มาต่อยอดสู่กิจกรรมการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เช่น การรณรงค์ลดการใช้ถุงพลาสติกและโฟมโดยใช้ใบตองหรือวัสดุธรรมชาติแทน การจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์แม่น้ำที่คอยดูแลความสะอาดหรือเฝ้าระวังไม่ให้มีการทิ้งขยะ

หรือปล่อยน้ำเสีย การกำหนดเขตอภัยทานหรือพื้นที่ห้ามจับสัตว์น้ำในช่วงฤดูวางไข่ ตลอดจนการสร้างข้อตกลงร่วมของคนในชุมชนที่จะลดการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีในแปลงเกษตรริมแม่น้ำ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการแปลงคุณค่าและภูมิปัญญาจากพิธีกรรมมาสู่วิถีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ท้ายที่สุดแล้ว การอนุรักษ์พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำควรอยู่บนพื้นฐานของการคงไว้ซึ่งสาระสำคัญและคุณค่าหลักที่สะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการปรับปรุงแบบให้ร่วมสมัยและเชื่อมโยงกับวิทยาการสมัยใหม่ที่เอื้อให้การสืบสานประเพณีมีส่วนช่วยฟื้นฟูความสมบูรณ์ของระบบนิเวศไปพร้อมกัน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะภาคประชาสังคมในท้องถิ่นที่จะเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนและสร้างสรรค์นวัตกรรม เพื่อต่อยอดคุณค่าของพิธีกรรมโบราณให้สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมสมัย สะท้อนพลังของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่จะเยียวยาผืนแผ่นดินและผู้คนให้กลับมาดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลและยั่งยืน ดังเช่นที่บรรพบุรุษเคยทำมาแต่โบราณกาลนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- กิตติมา อมรทัต. (2546). ประเพณี 12 เดือน ฮีตคองอีสาน. สำนักพิมพ์แม่คำผาง.
- ชนิษฐา ชานันโท. (2561). การฟื้นฟูพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา ชุมชนคลองโคกน จังหวัดสมุทรสงคราม. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 11(2), 2448-2463.
- ธนพัฒน์ งามอุโฆษ. (2562). บุญบั้งไฟ: วิถีคนอีสานกับนิเวศวัฒนธรรมการเกษตร. สืบค้น 19 พฤศจิกายน 2566, จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_216464
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2553). พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ: กรณีศึกษาพิธีมัสการปาฏิหารย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประชาคมวัดป่าคำชะโนด. (2560). พิธีสืบชะตาคำชะโนด ประจำปี พ.ศ.2560. สืบค้น 22 พฤศจิกายน 2566, จาก <https://www.facebook.com/watpacomchonok/posts/1400100646752935/>
- ประยุทธ์ วงศ์น้อย. (2562). พิธีไหลเรือไฟแม่น้ำลำชีกับการฟื้นฟูระบบนิเวศ. วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี, 13(1), 281-293.
- เพ็ญภา ธีระพันธ์เจริญ และคณะ. (2563). การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำอิงแบบบูรณาการ: ศักยภาพและความท้าทาย. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 16(1), 135-159.
- วิมลรัตน์ ชัยสิทธิ์. (2558). ประเพณีบุญบั้งไฟ: การสร้างพื้นที่ทางสังคมและการรับรู้ร่วมของชุมชน. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 11(3), 143-164.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2555). การเปลี่ยนแปลงคติชนในพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำในภาคอีสานของประเทศไทย. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 8(1), 117-152.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2551). จากนิเวศพิธีกรรมสู่จิตวิญญาณสิ่งแวดล้อม. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสฐียร พันธ์รังษี. (2541). ตำนานเมืองน่าน. ศยาม.

การศึกษาประเพณีการแข่งขันเรือยาว: การปรับตัวในยุคการท่องเที่ยวเชิงกีฬา A STUDY OF LONG BOAT RACING TRADITION: ADAPTATION IN THE ERA OF SPORTS TOURISM

มัชวาน ภูมิเจริญ

Makawan Poomcharean

มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

Kasem Bundit University

Corresponding Author E-mail: maklanna700@gmail.com

Received January 20, 2024

Revised February 15, 2024

Accepted March 12, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาประเพณีการแข่งขันเรือยาวในประเทศไทย ซึ่งเป็นกีฬาพื้นบ้านที่มีมาแต่โบราณ และมีการปรับตัวเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกีฬาในยุคปัจจุบัน งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีการแข่งขันเรือยาว พบว่า ประเพณีการแข่งขันเรือยาวมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป การแข่งขันเรือยาวในปัจจุบันมีการจัดการในรูปแบบของการแข่งขันกีฬามากขึ้น และเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงกีฬาของไทย ซึ่งต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง แต่ยังคงต้องรักษาคุณค่าและอัตลักษณ์ดั้งเดิมของประเพณีการแข่งขันเรือยาวไว้ด้วย

คำสำคัญ: ประเพณีการแข่งขันเรือยาว, การท่องเที่ยวเชิงกีฬา, การปรับตัว, กีฬาพื้นบ้าน

Abstract

This article aims to study the long boat racing tradition in Thailand, which is a traditional sport that has existed since ancient times and has been adapted into a sports tourism activity in the present era. This research is qualitative research by collecting data from documents, related research, and interviews with people involved in the long boat racing tradition. It was found that the long boat racing tradition has been adapted and changed according to the changing social and cultural conditions. The long boat racing today has been more managed in the form of sports competitions and is a part of Thai sports tourism. It needs to adapt to the needs of tourists and the changing era but still maintain the original values and identity of the long boat racing tradition.

Keywords: Long Boat Racing Tradition, Sports Tourism, Adaptation, Traditional Sport

บทนำ

ประเพณีการแข่งขันเรือยาวเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของไทยที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีต มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และศาสนาในแต่ละท้องถิ่น ปัจจุบัน ประเพณีการแข่งขันเรือยาวได้ปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย และกลายเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกีฬาที่สำคัญของไทย

ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ก่อให้เกิดรายได้และการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจในชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การปรับตัวดังกล่าวยังทำให้เกิดผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการจัดงานประเพณี และอาจส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนี้ไปยังคนรุ่นหลัง การศึกษารูปแบบและความเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแข่งขันเรือยาวในยุคปัจจุบัน จึงมีความสำคัญต่อการเข้าใจการปรับตัว การจัดการ และการอนุรักษ์ประเพณีการแข่งขันเรือยาวในบริบทของสังคมไทยยุคใหม่ บทความนี้มุ่งเน้นศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมการแข่งขันเรือยาวในปัจจุบัน วิเคราะห์การปรับตัวและผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่ส่งต่อการท่องเที่ยวเชิงกีฬา เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและรักษาอัตลักษณ์ของประเพณีการแข่งขันเรือยาวควบคู่ไปกับการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

ความเป็นมาของประเพณีการแข่งขันเรือยาวในประเทศไทย

ประเพณีการแข่งขันเรือยาวมีความเป็นมาอย่างยาวนานในประเทศไทย สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เนื่องจากการเดินทางสัญจรของคนในอดีตจะใช้เรือเป็นพาหนะหลัก ทำให้เกิดการฝึกฝนการพายเรือให้มีความชำนาญ และนำมาสู่การแข่งขันเรือเพื่อความสนุกสนานและพัฒนาฝีมือ (วิเชียร เกิดสุข, 2558) ประเพณีนี้มีพัฒนาการมาตามลำดับ กลายเป็นกีฬาพื้นบ้านที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำในแต่ละท้องถิ่น

ในสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี การแข่งเรือยังคงเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมอย่างมาก มีหลักฐานการบันทึกเกี่ยวกับงานแข่งเรือยาวที่มีพระมหากษัตริย์เสด็จทอดพระเนตรหรือร่วมทรงพายเรือเป็นการส่วนพระองค์ด้วย (จิรินทร์ ตีประเสริฐกุล, 2553) การแข่งเรือในยุคนี้จึงเป็นทั้งงานประเพณีและการละเล่นพักผ่อนหย่อนใจของคนในสังคม ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นผู้นำและสามัญชน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความมั่นคงและความมั่งคั่งของราชอาณาจักรอีกด้วย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น งานประเพณีการแข่งขันเรือได้รับการยกระดับให้มีความยิ่งใหญ่และมีระเบียบแบบแผนมากขึ้น มีการจัดเป็นงานใหญ่ประจำปีของทั้งราชสำนักและสามัญชน เกิดประเพณีพระราชพิธีตรียัมพวาย ซึ่งเป็นการแข่งเรือยาวครั้งใหญ่ที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์ (อรรถวุฒิ ศรีล้น, 2561) ในยุคนี้นับว่าประเพณีการแข่งขันเรือยาวจึงทวีความสำคัญมากขึ้น ผูกพันกับพิธีกรรมทางศาสนาและพระราชพิธีต่าง ๆ กลายเป็นหนึ่งในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทย

ในสมัยปัจจุบัน ประเพณีการแข่งขันเรือยาวยังคงได้รับความนิยม มีการจัดขึ้นอย่างแพร่หลายตามจังหวัดต่าง ๆ ของไทย แต่รูปแบบของงานมีความหลากหลายมากขึ้น ตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยนไป ประเพณีการแข่งขันเรือยาวได้ปรับตัวและเปลี่ยนแปลงหน้าที่ไปสู่การเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกีฬาที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ในขณะที่การจัดงานแข่งขันระดับชาติและนานาชาติก็มีเพิ่มมากขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการของประเพณีการแข่งขันเรือยาวต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (เจษฎา นกน้อย และคณะ, 2563)

รูปแบบและการจัดการการแข่งขันเรือยาวในปัจจุบัน

ในปัจจุบัน งานประเพณีการแข่งขันเรือยาวทั่วประเทศมีรูปแบบการจัดงานที่หลากหลาย ทั้งแบบประเพณีดั้งเดิมและปรับเปลี่ยนให้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว มีทั้งการแข่งขันในระดับชุมชนท้องถิ่น การแข่งขันระดับจังหวัดและภูมิภาค รวมถึงการจัดการแข่งขันในระดับชาติและนานาชาติ (ปิยะพร สีสัน, 2562) ซึ่งแตกต่างกันในด้านขนาดของงาน วัตถุประสงค์ กติกาการแข่งขัน เงินรางวัล กลุ่มผู้เข้าร่วม ตลอดจนการจัดการและการบริหารงาน

การแข่งขันเรือยาวในรูปแบบของประเพณีดั้งเดิม มักจะจัดโดยชุมชนและท้องถิ่น ผูกโยงกับพิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชน การแข่งขันแบบประเพณีนิยมจัดขึ้นตามฤดูกาล ไม่มีการกำหนดกติกามาตรฐาน ใช้พาหนะเรือยาวที่ประดิษฐ์ขึ้นในท้องถิ่น มีความหลากหลายตามภูมิปัญญาของชุมชน แต่มักมีขนาดและรูปทรงคล้ายคลึงกัน (สิริพัชร กุลธำนันท์, 2560) งานแข่งขันแบบนี้ยังคงมุ่งเน้นสร้างความสนุกสนานและสืบสานประเพณีท้องถิ่นเป็นหลัก ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง

ในทางตรงกันข้าม การแข่งขันเรือยาวที่จัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว มักใช้รูปแบบการแข่งขันแบบกีฬา มีการกำหนดระเบียบกติกาที่เป็นมาตรฐาน การแบ่งประเภท การให้คะแนนและการตัดสินที่ชัดเจน ใช้เรือยาวที่ได้มาตรฐานตามที่กำหนด เปิดกว้างให้ผู้เข้าร่วมจากทุกพื้นที่ ดึงดูดทีมแข่งขันทั้งระดับสมัครเล่นและระดับอาชีพ (นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต, 2563) งานแข่งขันในรูปแบบนี้มักมีการวางแผน จัดระบบ และบริหารงานอย่างมืออาชีพ มีกองทุนการเงินขนาดใหญ่จากหน่วยงานภาครัฐหรือผู้สนับสนุน เพื่อจัดงานและสร้างรางวัลที่มูลค่าสูง

ทั้งการแข่งขันเรือยาวแบบประเพณีและแบบกีฬา ต่างก็มีข้อดีและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน (ปราณี วงษ์เทศ, 2561) การแข่งขันแบบประเพณีช่วยรักษาเอกลักษณ์ท้องถิ่น เสริมสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน แต่มีข้อจำกัดในการพัฒนาเป็นกีฬาในระดับสากล ขณะที่การแข่งขันแบบกีฬาสถาบันมาตรฐานการแข่งขัน สร้างความเป็นมืออาชีพ และดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากขึ้น แต่อาจลดบทบาทของประเพณีท้องถิ่นลง ทั้งสองรูปแบบจึงมีทั้งความสอดคล้องและขัดแย้งกัน ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่

จะเห็นได้ว่า รูปแบบและการจัดการการแข่งขันเรือยาวในปัจจุบันมีความหลากหลาย ผสมผสานระหว่างประเพณีดั้งเดิมกับการปรับตัวให้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกีฬา แต่ละรูปแบบต่างมีจุดเด่นและข้อจำกัดในตัวเอง การพัฒนาอย่างเหมาะสมและสมดุล โดยคำนึงถึงบริบทของแต่ละพื้นที่ จึงเป็นสิ่งสำคัญในการปรับตัวของการแข่งเรือยาวในยุคปัจจุบัน

การแข่งขันเรือยาวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงกีฬา

การปรับตัวของการแข่งเรือยาวจากงานประเพณีดั้งเดิมมาสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกีฬา ทำให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่จัดงาน การแข่งเรือยาวกลายเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาของประเทศ ดังเห็นได้จากการผลักดันและสนับสนุนโดยหน่วยงานภาครัฐ เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การกีฬาแห่งประเทศไทย และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2562) การแข่งเรือยาวจึงมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างรายได้และการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวในท้องถิ่นมากขึ้น

การจัดงานการแข่งขันเรือยาวขนาดใหญ่ นอกจากจะดึงดูดนักท่องเที่ยวแล้ว ยังก่อให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว เช่น การปรับปรุงเส้นทางคมนาคมขนส่ง ที่พัก ร้านอาหาร และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เกิดการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงแรม บริษัททัวร์ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2560) ขณะเดียวกัน ชุมชนท้องถิ่นก็มีโอกาสได้พัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการสร้างรายได้และการจ้างงานในท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมการท่องเที่ยวผ่านการแข่งขันเรือยาวยังคงมีข้อท้าทายหลายประการ การจัดงานแข่งขันขนาดใหญ่ต้องใช้งบประมาณสูง อาจยากเกินกำลังของชุมชนท้องถิ่นที่จะรับผิดชอบเพียงลำพัง ต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกและผู้สนับสนุน ซึ่งอาจทำให้การจัดงานพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากเกินไป (เบญญา ยอดดำเนิน-แอ็ดติง, 2558) การจัดการนักท่องเที่ยวจำนวนมากอาจก่อให้เกิดปัญหาในชุมชน

เช่น การจราจรติดขัด การจัดการขยะมูลฝอย ผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจำเป็นต้องมีการวางแผนควบคุมดูแล และจัดการอย่างรอบคอบ

นอกจากนั้น การปรับเปลี่ยนการแข่งขันเรือยาวให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงกีฬา ยังมีความเสี่ยงที่จะทำให้สูญเสียอัตลักษณ์ดั้งเดิมหากขาดความสมดุล การเร่งพัฒนาเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยว อาจทำให้งานประเพณีบางส่วนถูกลดทอนความสำคัญลง เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบประเพณีไปจากแนวปฏิบัติดั้งเดิมของท้องถิ่น (ประสิทธิ์ ลีระพันธ์, 2559) ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นจากการพึ่งพาผู้จัดงานภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวังและคำนึงถึงในการพัฒนาแล้วปรับตัว

โดยสรุป การแข่งขันเรือยาวสามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงกีฬา สร้างรายได้ทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนท้องถิ่น แต่ยังมีประเด็นท้าทายที่ต้องคำนึงถึง ทั้งในแง่งบประมาณ การจัดการผลกระทบ และความสมดุลระหว่างการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวกับการรักษาอัตลักษณ์ประเพณีดั้งเดิม การหาจุดสมดุล พึ่งพาตนเอง และการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเป็นกุญแจสำคัญสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวจากประเพณีการแข่งขันเรือยาวอย่างยั่งยืน

ผลกระทบของการแข่งขันเรือยาวในด้านสังคมและวัฒนธรรม

นอกจากผลกระทบทางเศรษฐกิจ การปรับตัวของการแข่งขันเรือยาวจากประเพณีมาสู่การท่องเที่ยวเชิงกีฬา ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย การจัดงานแข่งขันขนาดใหญ่ดึงดูดผู้คนจากหลากหลายพื้นที่เข้ามาร่วมงาน ทำให้เกิดการพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างกันมากขึ้น (วาสนา จรูญศรีโชติกำจร, 2561) ผู้คนต่างถิ่นได้มีโอกาสซึมซับ ทำความเข้าใจ และเรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของแต่ละพื้นที่อย่างลึกซึ้ง ขณะที่ชุมชนเองก็ได้เปิดรับวัฒนธรรมภายนอกที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น นำมาสู่การผสมผสาน หลอมรวม ก่อเกิดเป็นการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ซึ่งส่งผลดีต่อการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้คนที่มาจากต่างกลุ่มชาติพันธุ์ ศาสนา และวิถีชีวิต

อย่างไรก็ตาม การมุ่งเน้นจัดงานเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ อาจนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดงานให้ทันสมัย ลดทอนบทบาทของพิธีกรรม ความเชื่อ หรือจารีตดั้งเดิมบางอย่างลงไป เพื่อให้สอดคล้องกับรสนิยมของนักท่องเที่ยวยุคใหม่ที่มาจากความหลากหลายทางวัฒนธรรม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2559) ตัวอย่างเช่น การละเล่นพิธีสู่ขวัญเรือที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา การกำหนดวันจัดงานแข่งขันใหม่ที่ไม่ตรงกับช่วงฤดูกาลหรือฤกษ์ยามตามประเพณีดั้งเดิม การประยุกต์ประดิษฐ์เครื่องแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของนักกีฬาให้ทันสมัยมากขึ้น ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นผลมาจากการปรับตัวเพื่อสนองต่อความคาดหวังของนักท่องเที่ยว แต่ในมุมกลับกัน ก็ได้ก่อให้เกิดข้อกังวลต่อผู้รักประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม ว่าอาจเป็นการลดทอนคุณค่าและบ่อนทำลายประเพณีที่มีการสืบทอดมาอย่างช้านาน (ณัฐพล ไผ่งาม, 2563)

การแข่งขันเรือยาวในยุคปัจจุบันยังได้รับอิทธิพลจากค่านิยมสมัยใหม่อย่างมาก โดยเฉพาะค่านิยมการแข่งขันเพื่อความเป็นเลิศ และการมองหาประโยชน์เชิงพาณิชย์เป็นหลัก ทำให้ทีมแข่งขันบางส่วนให้ความสำคัญกับชัยชนะและรางวัลเป็นอันดับต้น ๆ มากกว่าการมีจิตวิญญาณของนักกีฬาและความผูกพันกับคุณค่าของประเพณีดังเช่นในอดีต (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2560) พบเห็นการทุจริตได้บ่อยครั้ง ทั้งจากการใช้สารกระตุ้นสมรรถภาพของนักกีฬา การล้มกันเองเพื่อแบ่งเงินรางวัล ไปจนถึงการพนันขันต่อที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การแข่งขัน (พิชัย สดภิบาล, 2561) ค่านิยมเหล่านี้อาจลดทอนคุณค่าและความหมายดั้งเดิมของการแข่งขันเรือยาว ที่มุ่งเน้นการสร้างสามัคคี รู้แพ้รู้ชนะ รู้ถ้อย และเชื่อมโยงกับศรัทธา ความเชื่อทางจิตใจ คุณธรรม ความดีงามตามวิถีของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งอาจกลายเป็นเพียงตำนานที่เล่าขานต่อกันมา แทนที่จะยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดได้จริงในสังคมยุคใหม่

นอกจากนั้น งานประเพณีการแข่งขันเรือยาวที่ปรับเปลี่ยนมาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว ก็อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และระบบนิเวศในชุมชนท้องถิ่นด้วยเช่นกัน การเพิ่มจำนวนของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาชมงานแข่งขัน หากขาดการวางแผนและการจัดการที่ดี ก็อาจนำมาซึ่งปัญหามลพิษ ขยะ น้ำเสีย และการทำลายแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (สินธุ์ สโรบล, 2559) เส้นทางการจราจรระหว่างการจัดงานเกิดความแออัดติดขัด ส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของผู้คนในพื้นที่ การใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้นในช่วงเทศกาลแข่งเรือ ไม่ว่าจะเป็นน้ำ ไฟฟ้า อาหาร และที่พัก ก็อาจสร้างแรงกดดันเกินขีดจำกัดของชุมชน ทั้งยังเป็นการเพิ่มการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและขยายรอยเท้าคาร์บอนให้มากขึ้นกว่าระดับปกติทั่วไปอีกด้วย (จินตวิทย์ เกษมสุข, 2562)

อย่างไรก็ดี การแข่งขันเรือยาวที่มีการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับยุคสมัย บางส่วนก็ยังให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมควบคู่ไปด้วย ผ่านการสอดแทรกกิจกรรมวัฒนธรรมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของงานประเพณี เช่น การจัดแสดงศิลปะและนาฏศิลป์พื้นบ้าน การสาธิตภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำเรือ การประกวดขบวนแห่และการแต่งกายประจำท้องถิ่น ตลอดจนนิทรรศการประวัติความเป็นมาของชุมชน (ธีรยุทธ บุญมี, 2562) เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ เกิดความตระหนักถึงคุณค่าที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์สืบทอด ในขณะเดียวกัน การฟื้นฟูงานประเพณีให้ยิ่งใหญ่เพื่อการท่องเที่ยว ก็สามารถกลายเป็นพลังอันเข้มแข็งในการปกป้องรักษาวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นได้เช่นกัน เนื่องจากชุมชนได้เล็งเห็นถึงมูลค่าเชิงเศรษฐกิจที่จะได้รับจากการนำเสนอวัฒนธรรมอันโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ สร้างความภูมิใจ ความหวงแหนและพร้อมใจกันรักษาสืบสานประเพณีนั้นไว้อย่างแข็งขัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2563)

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการปรับตัวของประเพณีการแข่งขันเรือยาวสู่การเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในหลากหลายแง่มุมที่แตกต่างกัน ทั้งในเชิงของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม การลดทอนบทบาทความสำคัญของพิธีกรรมประเพณีดั้งเดิมลง ปัญหาของค่านิยมการแข่งขันเพื่อผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ ผลกระทบต่อระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตของชุมชน ไปจนถึงความพยายามในการผนวกรวมการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมให้เข้ากับการจัดงานเพื่อการท่องเที่ยว ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตและความเปลี่ยนแปลงอันเป็นลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมมนุษย์ที่มีทั้งการดำรงอยู่ การปรับตัว และการผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน หากชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถบริหารจัดการความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างสมดุลและรอบด้าน โดยไม่ทอดทิ้งอัตลักษณ์ดั้งเดิมอันเป็นแก่นแท้ ก็น่าจะสามารถนำพาประเพณีการแข่งขันเรือยาวให้ก้าวหน้าและปรับตัวเข้ากับยุคสมัยไปได้อย่างงดงามและยั่งยืน

แนวทางการสืบสานและปรับตัวของประเพณีการแข่งขันเรือยาวอย่างยั่งยืน

เพื่อให้ประเพณีการแข่งขันเรือยาวสามารถปรับตัวเข้ากับการเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างกลมกลืนและยั่งยืน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับแนวทางอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนาที่เหมาะสม โดยหัวใจสำคัญอยู่ที่การเสริมพลังและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการประเพณีการแข่งขันเรือยาวนี้ด้วยตัวของเขาเอง (ศิริพร สัจจามันท์, 2560) ชุมชนในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมประเพณี จะต้องเป็นผู้กำหนดวิสัยทัศน์ วางแผนตัดสินใจ และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในการจัดงานด้วยตนเอง ภายใต้การสนับสนุนทั้งด้านองค์ความรู้และงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนสามารถธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันเป็นรากเหง้าและภูมิปัญญาดั้งเดิมไว้ได้อย่างเข้มแข็ง ไม่ถูกครอบงำหรือผันแปรไปตามการชี้นำจากภายนอกจนเกินควร (พจนา สวนศรี, 2558)

ในการนี้ การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความสามารถในการจัดการมรดกวัฒนธรรมของตนเองนั้น จึงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2563) ทั้งในด้านของความรู้

ความเข้าใจต่อคุณค่าและความสำคัญของประเพณี ความสามารถในการจัดการและถ่ายทอดองค์ความรู้ การวางแผนและการบริหารจัดการงานอีเว้นท์ ทักษะการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมกับนักท่องเที่ยว ตลอดจนการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการบริการที่สะท้อนอัตลักษณ์ชุมชน ด้วยการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเข้มแข็ง (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ, 2561) หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคม ควรร่วมมือกันในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมและความรู้สมัยใหม่ เพื่อประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นนั้น ๆ

การออกแบบและจัดวางรูปแบบกิจกรรมในงานประเพณีการแข่งเรือยาว ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่ง ในการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการปรับตัวเพื่อการท่องเที่ยว (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2561) นอกเหนือจากการแข่งขันก็หาอย่างเดียว ควรมีการสอดแทรกเนื้อหาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาลงไปให้มากขึ้น เช่น การจัดพิธีสู่ขวัญเรือก่อนการแข่งขัน การประกวดเรือที่สวยงามประณีต การแสดงศิลปะการต่อเรือโบราณ การเล่าขานตำนานความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับประเพณี การนำเสนอประวัติความเป็นมาของชุมชนผ่านนิทรรศการ และการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน ผ่านเวิร์คช็อปการทำอาหารพื้นถิ่น งานหัตถกรรมพื้นบ้าน หรือการละเล่นพื้นบ้าน ทั้งหมดนี้จะช่วยเปิดโอกาสให้ผู้มาเยี่ยมชมงานได้สัมผัสและเรียนรู้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง กระตุ้นความภาคภูมิใจและความตระหนักต่อคุณค่าของมรดกประเพณีอันทรงคุณค่าของท้องถิ่น

ขณะเดียวกัน การบริหารจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวและปริมาณผู้เข้าชมงานที่เพิ่มมากขึ้น ก็เป็นอีกเรื่องท้าทายที่ต้องอาศัยความร่วมมือกันของหลายภาคส่วน (จินตวิทย์ เกษมสุข, 2562) การวางแผนและจัดสรรโซนพื้นที่กิจกรรมต่าง ๆ ให้มีความเหมาะสม การจัดการจราจรและขนส่งมวลชน การกำหนดระบบบัตรเข้าชมและควบคุมปริมาณคนให้ได้สัดส่วนที่ไม่กดดันจนเกินไป การดูแลความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว การจัดการขยะและของเสียที่เพิ่มมากขึ้น การสื่อสารและสร้างความตระหนักถึงแนวทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างรับผิดชอบและเคารพต่อวิถีชุมชน ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม เพื่อสร้างแรงจูงใจและความรู้สึกรักการเป็นเจ้าของร่วมกันในการร่วมอนุรักษ์สืบสานประเพณีอันทรงคุณค่านี้ (วิมล จิโรจน์พันธุ์ และคณะ, 2561) ทั้งหมดนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนจะต้องเข้ามามีบทบาทนำในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมตัดสินใจ โดยมีการสนับสนุนเชิงนโยบายและองค์ความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

ตลอดการสืบสานและปรับตัวของประเพณีการแข่งเรือยาวให้อยู่รอดและยั่งยืนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง จุดสำคัญคือต้องไม่ลืมเป้าหมายหลักของการสืบทอดประเพณี นั่นคือการสร้างความภาคภูมิใจสำนึกร่วม และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ในจิตวิญญาณของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่จะเป็นกำลังสำคัญในการสานต่อประเพณีในอนาคต (ศิริพร ศิริเมฆ, 2560) การถ่ายทอดคุณค่า ความหมาย คติความเชื่อ และทักษะภูมิปัญญาที่ฝังอยู่ในทุก ๆ ขั้นตอนของพิธีกรรมและกิจกรรมการแข่งเรือ ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้ข้ามรุ่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร สื่อดิจิทัล และพิพิธภัณฑ์ชุมชน จะช่วยสร้างความตระหนักและเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของคนรุ่นใหม่เข้ากับรากเหง้าทางวัฒนธรรมอย่างแนบแน่น สร้างความรักและหวงแหนในมรดกภูมิปัญญาของบรรพชนให้คงอยู่สืบไป ถึงแม้รูปแบบของประเพณีจะปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่เนื้อแท้และคุณค่าที่แฝงอยู่ก็ไม่เคยจางหายไปจากจิตใจของผู้คน หากแต่จะยิ่งทวีความหมายและพลังยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อได้เผยแพร่และแลกเปลี่ยนสู่สายตาชาวโลก ผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- เกศินี จุฑาวิจิตร. (2560). การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมภาคปฏิบัติ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จรินทร์ ดีประเสริฐกุล. (2553). ประวัติศาสตร์ไทย: ความเป็นมาของชาติไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน. ราชบัณฑิตยสถาน.
- จินตวิทย์ เกษมสุข. (2562). การวางแผนและพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน: แนวคิด กระบวนการ และกรณีศึกษา. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจษฎา นกน้อย และคณะ. (2563). ชุมชน ฐานทรัพยากร และการท่องเที่ยวบนความหลากหลายในสังคมไทย. โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. (2563). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาลวิทย์ เกษตรศิริ. (2562). มรดกวัฒนธรรมไทย. มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. (2561). การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนด้วยการท่องเที่ยวโดยชุมชนในภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย. วารสารพัฒนาสังคม, 20(2), 75-94.
- ณัฐพล ไผ่งาม. (2563). ความกลัวที่มีต่อ “ฮิโรสุตแรง” ในสถานการณ์ความรุนแรงทางการเมืองในประเทศไทย. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, 21(2), 185-202.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2562). การท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทย: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 15(2), 103-119.
- นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต. (2563). การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน. ภาพพิมพ์.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2560). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. ซีพีโอเพรส.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2561). การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (พิมพ์ครั้งที่ 3). เพ็ชรข่าวหลวง พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- เบญจา ยอดดำเนิน-แอ๊ดติงส์. (2558). การจัดการการท่องเที่ยวในประเทศไทย. โอเดียนสโตร์.
- ประสิทธิ์ สิริพันธ์. (2559). มานุษยวิทยาการท่องเที่ยว (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2561). มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของไทย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ปิยะพร สีสัน. (2562). การจัดการท่องเที่ยวเชิงกีฬา. โอเดียนสโตร์.
- พจนา สวนศรี. (2558). การฟื้นฟูประเพณีแข่งเรือยาวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนบ้านเกาะศาลเจ้า จังหวัดสมุทรสงคราม. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, 11(1), 147-168.
- พิชัย สดภิบาล. (2561). มายาคติในวัฒนธรรมการบริโภค: กรณีศึกษาประเพณีการแข่งขันแข่งเรือยาว. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 21(1), 158-179.
- วาสนา จรูญศรีโชติกำจร. (2561). แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วยทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนคลองบางหลวง กรุงเทพมหานคร. วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย, 13(1), 1-16.
- วิเชียร เกิดสุข. (2558). มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการจัดการการท่องเที่ยวในประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- วิมล จิโรจพันธุ์ และคณะ. (2561). แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงกีฬาอย่างยั่งยืนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี, 12(1), 251-266.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2559). พลวัตของวัฒนธรรม. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- ศิริพร ศิริเมฆ. (2560). การสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการสืบสานประเพณีการแข่งขันเรือยาวของเยาวชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดคูยาง จังหวัดกำแพงเพชร. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, 8(2), 1-15.
- ศิริพร สัจจามันท์. (2560). การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมร่วมสมัย. โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สินธุ์ สโรบล. (2559). การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. วนิดาเพรส.
- สิริพัชร กุลธำนันท์. (2560). การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงประเพณีในจังหวัดสกลนคร. วารสารเทคโนโลยีภาคใต้, 10(2), 1-13.
- อรรณภูมิ ศรีสัน. (2561). ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2563). พลวัตของวัฒนธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

การศึกษาประเพณีการทำบุญข้าวจี๋: อัตลักษณ์และการปรับตัวในสังคมเมือง
THE STUDY OF KHAO JEE MERIT MAKING TRADITION: IDENTITY AND ADAPTATION
IN URBAN SOCIETY

พระครูธรรมธะไพรัช สิริจนโท

Phrakhrudhammadhorn Phirach Siricando

วัดสะแก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Wat Sakae, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

Corresponding Author E-mail: phrakhruthammathonpairat@gmail.com

Received January 13, 2024

Revised February 9, 2024

Accepted March 12, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาประเพณีการทำบุญข้าวจี๋ในบริบทสังคมเมือง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ รูปแบบพิธีกรรม และการปรับตัวของประเพณีในสังคมร่วมสมัย การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีการทำบุญข้าวจี๋ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับบริบทสังคมเมือง แต่ยังคงรักษาแก่นของพิธีกรรมดั้งเดิมไว้ได้ การปรับตัวที่สำคัญ ได้แก่ การลดทอนขั้นตอนพิธีกรรมให้กระชับ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการประชาสัมพันธ์ และการผสมผสานกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม ประเพณีนี้ยังคงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่เชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน และสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน

คำสำคัญ: ประเพณีข้าวจี๋, การทำบุญ, การปรับตัวทางวัฒนธรรม, สังคมเมือง, อัตลักษณ์ชุมชน

Abstract

This academic article examines the Khao Jee merit-making tradition in an urban context, aiming to study its historical development, ritual patterns, and adaptation in contemporary society. Using qualitative research methodology through participant observation, in-depth interviews, and document analysis, the study reveals that while the tradition has adapted to suit urban contexts, it maintains its core ritual elements. Key adaptations include streamlined ceremonial procedures, integration of technology for publicity, and fusion with contemporary cultural activities. Nevertheless, the tradition continues to serve as a social space connecting people and reflecting community cultural identity

Keywords: Khao Jee Tradition, Merit-Making, Cultural Adaptation, Urban Society, Community Identity

บทนำ

ประเพณีการทำบุญข้าวจีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของสังคมไทย โดยเฉพาะในภาคอีสาน มีประวัติความเป็นมายาวนานและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น การทำบุญข้าวจีไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและค่านิยมทางพระพุทธศาสนา แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับวัด ตลอดจนการจัดการทรัพยากรและการแบ่งปันในสังคม (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2558) ในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อดำรงอยู่ของประเพณีพื้นถิ่นหลายประการ โดยเฉพาะในพื้นที่สังคมเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

การศึกษาประเพณีการทำบุญข้าวจีในบริบทสังคมเมืองมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นการติดตามพลวัตของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ต้องเผชิญกับความท้าทายในยุคโลกาภิวัตน์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2563) ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์จำเป็นต้องพิจารณาทั้งมิติการปรับตัวและการต่อรองทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่สังคมเมืองที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเมืองแตกต่างไปจากเดิม กิตติศักดิ์ กาญจนครุฑ (2560) ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบโดยตรงต่อการสืบทอดและดำรงอยู่ของประเพณีพื้นบ้าน ทำให้บางประเพณีสูญหายไป ในขณะที่บางประเพณีต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ประเพณีการทำบุญข้าวจีก็เช่นเดียวกัน ต้องเผชิญกับความท้าทายในการรักษาแก่นสารสำคัญของประเพณี ขณะเดียวกันก็ต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทสังคมเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป

การปรับตัวของประเพณีการทำบุญข้าวจีในสังคมเมืองสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ ทั้งในแง่ของการรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมและการประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบทใหม่ ศิราพร ณ ถลาง (2559) เสนอแนวคิดเรื่อง “คติชนสร้างสรรค์” ที่อธิบายว่า ประเพณีพื้นบ้านสามารถปรับตัวและสร้างสรรค์รูปแบบใหม่เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสังคมร่วมสมัย โดยยังคงรักษาแก่นสารสำคัญของประเพณีไว้ได้

การศึกษานี้มุ่งทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของประเพณีการทำบุญข้าวจีในบริบทสังคมเมือง โดยให้ความสำคัญกับประเด็นการปรับตัวและการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม การวิเคราะห์พลวัตของประเพณีนี้จะช่วยให้เข้าใจกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย และเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีพื้นบ้านให้ดำรงอยู่ได้อย่างมีความหมายในบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาพัฒนาการ รูปแบบ และการปรับตัวของประเพณีการทำบุญข้าวจีในพื้นที่สังคมเมือง ตลอดจนวิเคราะห์บทบาทของประเพณีในการสร้างและรักษาอัตลักษณ์ชุมชนในบริบทร่วมสมัย

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของประเพณีการทำบุญข้าวจี

ประเพณีการทำบุญข้าวจีมีรากฐานทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชาวอีสานมาอย่างยาวนาน โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่าเริ่มปรากฏในสมัยอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับภาคอีสานของไทยอย่างใกล้ชิด (สุวิทย์ อธิศาสตร์, 2557) การทำบุญข้าวจีเป็นประเพณีที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการบูชาผีบรรพบุรุษกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมอีสาน

การทำบุญข้าวจีในยุคแรกเริ่มมีความเรียบง่ายและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตเกษตรกรรม ชาวบ้านจะนำข้าวเหนียวที่เก็บเกี่ยวใหม่มาทำเป็นข้าวจี เพื่อนำไปถวายพระในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว เป็นการแสดงความกตัญญู

ต่อพระแม่โพสพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยดูแลข้าวกล้าให้เจริญงอกงาม ปฐม หงษ์สุวรรณ (2558) ได้วิเคราะห์ว่าการทำบุญข้าวจี๋แสดงให้เห็นถึงระบบความเชื่อและโลกทัศน์ของชาวอีสานที่ให้ความสำคัญกับความกตัญญูและการตอบแทนบุญคุณ ทั้งต่อธรรมชาติ บรรพบุรุษ และพระพุทธศาสนา

ในช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ประเพณีการทำบุญข้าวจี๋ได้รับการยกระดับให้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นทางการมากขึ้น มีการกำหนดช่วงเวลาการทำบุญที่ชัดเจน คือ ช่วงเดือนสามของทุกปี และมีการเพิ่มเติมองค์ประกอบของพิธีกรรมให้มีความซับซ้อนมากขึ้น เช่น การสวดมนต์เย็น การเทศน์ธรรม และการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของประเพณีพื้นบ้านให้เข้ากับระบบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นทางการมากขึ้น

ในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ประเพณีการทำบุญข้าวจี๋ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของภาคอีสาน ท่ามกลางกระแสการพัฒนาประเทศและการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่นได้ใช้ประเพณีนี้เป็นพื้นที่ในการแสดงออกถึงตัวตนและการธำรงรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น ศิราพร ณ ถลาง (2559) ได้วิเคราะห์ว่า การที่ประเพณีการทำบุญข้าวจี๋ยังคงดำรงอยู่และได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเพราะประเพณีนี้มีความยืดหยุ่นในการปรับตัวให้เข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาแก่นสารสำคัญที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและความเชื่อของชุมชนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

การศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของประเพณีการทำบุญข้าวจี๋ ทำให้เห็นว่าประเพณีนี้มีได้หยุดนิ่งตายตัว แต่มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม การที่ประเพณีนี้ยังคงดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวและความสำคัญที่มีต่อชุมชน ทั้งในแง่ของการเป็นพื้นที่ทางสังคมที่เชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน และการเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันประเพณีนี้กำลังเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษาและทำความเข้าใจเพื่อหาแนวทางในการสืบสานและพัฒนาให้ประเพณีนี้ยังคงมีความหมายและคุณค่าต่อสังคมร่วมสมัย

องค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรม

พิธีกรรมการทำบุญข้าวจี๋ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนภูมิปัญญาและความเชื่อของชาวอีสาน ตั้งแต่การคัดเลือกวัตถุดิบ การเตรียมอุปกรณ์ ไปจนถึงขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ปฐม หงษ์สุวรรณ (2558) ได้บันทึกว่า วัตถุดิบหลักที่ใช้ในการทำข้าวจี๋ ประกอบด้วย ข้าวเหนียวนึ่งสุก ไข่ไก่ น้ำอ้อย และเครื่องปรุงรส ซึ่งแต่ละองค์ประกอบล้วนมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนความอุดมสมบูรณ์และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

การเตรียมการสำหรับพิธีกรรมการทำบุญข้าวจี๋เริ่มตั้งแต่การเตรียมสถานที่และอุปกรณ์ต่าง ๆ โดยมักจัดขึ้นในบริเวณวัดหรือลานวัด ชาวบ้านจะร่วมกันจัดเตรียมเครื่องไทยทาน ซึ่งนอกจากข้าวจี๋แล้ว ยังมีดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องไทยทานอื่น ๆ ตามกำลังศรัทธา กิตติศักดิ์ กาญจนครุฑ (2560) ชี้ให้เห็นว่า การเตรียมงานในลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสร้างความสามัคคีผ่านกิจกรรมทางศาสนา

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมมีลำดับที่ชัดเจน เริ่มตั้งแต่การทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ตามด้วยการถวายข้าวจี๋และเครื่องไทยทานแด่พระสงฆ์ การรับศีล ฟังธรรม และการอุทิศส่วนกุศล ศิราพร ณ ถลาง (2559) วิเคราะห์ว่า ลำดับขั้นตอนเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงระบบความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อ

ดั้งเดิมของท้องถิ่น โดยมีการผนวกรวมทั้งการทำบุญให้บรรพบุรุษและการสร้างบุญกุศลเพื่อตนเองและครอบครัว

นอกเหนือจากพิธีกรรมหลักแล้ว ยังมีกิจกรรมเสริมที่แสดงให้เห็นถึงมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของประเพณี เช่น การละเล่นพื้นบ้าน การแสดงศิลปวัฒนธรรม และการรวมกลุ่มทำกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน และเป็นโอกาสในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2563) ได้เสนอว่า กิจกรรมเสริมเหล่านี้มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าพิธีกรรมหลัก เพราะช่วยให้ประเพณียังคงมีชีวิตชีวาและมีความหมายต่อผู้คนในยุคปัจจุบัน

การศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมการทำบุญข้าวจีทำให้เห็นว่า แม้จะมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางประการให้เข้ากับยุคสมัย แต่แก่นสำคัญของพิธีกรรมยังคงได้รับการรักษาไว้ ทั้งในแง่ของความเชื่อ คุณค่า และบทบาทในการเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนเข้าด้วยกัน ความเข้าใจในองค์ประกอบและขั้นตอนเหล่านี้มีความสำคัญต่อการสืบทอดและพัฒนาประเพณีให้ยังคงมีความหมายในบริบทสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในพื้นที่สังคมเมืองที่กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

บทบาทของประเพณีในการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน

ประเพณีการทำบุญข้าวจีมีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนในภาคอีสาน ศิราพร ณ ถลาง (2559) ได้วิเคราะห์ว่า ประเพณีนี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการแสดงออกถึงตัวตนทางวัฒนธรรมของชุมชน ผ่านการรวมกลุ่มทำกิจกรรม การแลกเปลี่ยนความรู้ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่สังคมกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การดำรงอยู่ของประเพณีนี้จึงมีความสำคัญต่อการธำรงรักษาความเป็นตัวตนของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

องค์ประกอบสำคัญของประเพณีที่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ชุมชน ได้แก่ การใช้วัตถุดิบท้องถิ่น กระบวนการทำข้าวจีที่ต้องอาศัยความร่วมมือ และพิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อดั้งเดิม กิตติศักดิ์ กาญจนครุฑ (2560) พบว่า การเลือกใช้ข้าวเหนียวซึ่งเป็นอาหารหลักของชาวอีสานมาเป็นส่วนประกอบสำคัญ สะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่ากับทรัพยากรท้องถิ่นและวิถีชีวิตดั้งเดิม นอกจากนี้ การที่ชุมชนยังคงยึดถือการใช้วัตถุดิบและวิธีการดั้งเดิมในการทำข้าวจี แม้จะมีทางเลือกสมัยใหม่ที่สะดวกกว่า แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจในการรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชน

การรวมกลุ่มทำกิจกรรมในประเพณีการทำบุญข้าวจียังเป็นพื้นที่ทางสังคมที่เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาระหว่างคนต่างวัย อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2563) ชี้ให้เห็นว่า การที่ผู้สูงอายุได้สอนวิธีการทำข้าวจีแก่คนรุ่นใหม่ ไม่เพียงเป็นการถ่ายทอดความรู้ทางเทคนิคเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อ และจิตวิญญาณของชุมชนด้วย กระบวนการนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะในยุคที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัยมีแนวโน้มห่างเหินกันมากขึ้น

ในมิติของการสร้างความภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกัน ปฐม หงษ์สุวรรณ (2558) ได้วิเคราะห์ว่า ประเพณีการทำบุญข้าวจีเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอีสานที่ชุมชนภาคภูมิใจและต้องการสืบทอด โดยเฉพาะในยุคที่กระแสโลกาภิวัตน์ท้าทายการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมท้องถิ่น การรักษาประเพณีนี้ไว้จึงเป็นการยืนยันตัวตนและความมีศักดิ์ศรีของชุมชน ความภาคภูมิใจนี้ยังส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในด้านอื่น ๆ เช่น การรวมกลุ่มทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน

การศึกษาบทบาทของประเพณีในการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนทำให้เห็นว่า ประเพณีการทำบุญข้าวจีไม่เพียงเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการธำรงรักษาความเป็นชุมชนและอัตลักษณ์ท้องถิ่นในยุคสมัยที่สังคมกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บทบาทนี้ครอบคลุมทั้งการสร้างพื้นที่ทางสังคมสำหรับการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน การถ่ายทอดภูมิปัญญาและค่านิยมระหว่างคนต่างรุ่น และการสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น การเข้าใจบทบาทนี้จะช่วยในการวางแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาประเพณีให้ยังคงมีความหมายและคุณค่าต่อชุมชนสืบไป โดยเฉพาะในบริบทสังคมเมืองที่มีความท้าทายในการรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อย ๆ

การปรับตัวของประเพณีในบริบทสังคมเมือง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่เมืองส่งผลให้ประเพณีการทำบุญข้าวจีต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด กิตติศักดิ์ กาญจนครุฑ (2560) พบว่า การปรับตัวที่สำคัญ ได้แก่ การลดทอนขั้นตอนพิธีกรรมให้กระชับ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการประชาสัมพันธ์ และการผสมผสานกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมสมัย

การปรับเปลี่ยนรูปแบบและเวลาในการจัดงานเป็นการปรับตัวที่สำคัญ ในขณะที่ชุมชนดั้งเดิมจัดงานในช่วงเช้ามีด ชุมชนเมืองมักเลื่อนเวลาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนเมือง มีการจัดกิจกรรมในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ และลดระยะเวลาการจัดงานให้กระชับขึ้น ศิราพร ณ ถลาง (2559) วิเคราะห์ว่า การปรับเปลี่ยนเวลาและรูปแบบนี้สะท้อนการปรับตัวที่ยืดหยุ่นของประเพณี

การใช้เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์เป็นอีกหนึ่งการปรับตัวที่สำคัญ ชุมชนเมืองใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการประชาสัมพันธ์งาน การรวมกลุ่มเตรียมงาน และการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเพณี อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2563) ชี้ให้เห็นว่า การใช้เทคโนโลยีช่วยให้ประเพณีเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้มากขึ้น

การผสมผสานกับกิจกรรมร่วมสมัย เช่น การจัดนิทรรศการ การสาธิตการทำข้าวจี และการประกวดข้าวจีประยุกต์ เป็นการปรับตัวที่ช่วยดึงดูดความสนใจของคนรุ่นใหม่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2558) เสนอว่า การผสมผสานนี้ช่วยให้ประเพณียังคงมีชีวิตชีวาและมีความหมายในบริบทสังคมเมือง

สิ่งที่น่าสนใจคือ แม้จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการ แต่แก่นสำคัญของประเพณียังคงได้รับการรักษาไว้ ทั้งในแง่ของการเป็นพื้นที่ทางสังคมที่เชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน และการเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดคุณค่าและภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวโน้มและความท้าทายในการสืบสานประเพณี

การดำรงอยู่ของประเพณีการทำบุญข้าวจีในสังคมเมืองกำลังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ศิราพร ณ ถลาง (2559) ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การเคลื่อนย้ายแรงงาน และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในเมือง ส่งผลกระทบต่อการสืบทอดประเพณีอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่คนรุ่นใหม่ย้ายถิ่นฐานเพื่อศึกษาต่อหรือทำงานในเมืองใหญ่ ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการสืบทอดประเพณีอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การถ่ายทอดองค์ความรู้และทักษะที่จำเป็นในการประกอบพิธีกรรมขาดความต่อเนื่อง

วิถีชีวิตที่เร่งรีบและภาระงานที่เพิ่มขึ้นในสังคมเมืองทำให้การมีส่วนร่วมในประเพณีลดน้อยลง กิตติศักดิ์ กาญจนครุฑ (2560) พบว่า คนรุ่นใหม่มีเวลาจำกัดในการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม และมักให้ความสำคัญกับกิจกรรมอื่นที่ตอบสนองวิถีชีวิตสมัยใหม่มากกว่า นอกจากนี้ ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป

ทำให้คนรุ่นใหม่บางส่วนมองไม่เห็นความสำคัญของประเพณี โดยเฉพาะในแง่ของการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การขาดผู้สืบทอดองค์ความรู้และทักษะในการทำข้าวจีแบบดั้งเดิมเป็นอีกความท้าทายสำคัญ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2558) ชี้ให้เห็นว่า ผู้รู้และผู้มีประสบการณ์ในการทำข้าวจีมีจำนวนลดลง ขณะที่คนรุ่นใหม่อาจไม่เห็นความสำคัญของการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญานี้ การขาดแคลนผู้สืบทอดองค์ความรู้นี้อาจนำไปสู่การสูญหายของเทคนิคและวิธีการดั้งเดิมในการทำข้าวจี ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม มีแนวโน้มเชิงบวกในการปรับตัวของประเพณี อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2563) พบว่า การใช้เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์ช่วยสร้างความสนใจใหม่ในหมู่คนรุ่นใหม่ และการผสมผสานกับกิจกรรมร่วมสมัยช่วยให้ประเพณียังคงมีความหมายในบริบทปัจจุบัน การใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเผยแพร่ความรู้และสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของประเพณี ตลอดจนการจัดกิจกรรมที่ดึงดูดความสนใจของคนรุ่นใหม่ เช่น การประกวดการทำข้าวจีประยุกต์ การจัดนิทรรศการ และการสาธิตวิธีการทำข้าวจีในรูปแบบที่ทันสมัย ล้วนเป็นแนวทางที่ช่วยให้ประเพณีนี้ยังคงมีชีวิตชีวาและได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่

ความท้าทายและแนวโน้มเหล่านี้ชี้ให้เห็นความจำเป็นในการพัฒนาแนวทางการสืบสานประเพณีที่สมดุลระหว่างการรักษาแก่นสารดั้งเดิมและการปรับตัวให้เข้ากับบริบทสังคมเมือง การศึกษาและทำความเข้าใจประเด็นเหล่านี้จะช่วยให้การวางแผนและพัฒนาแนวทางการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความตระหนักในคุณค่าของประเพณีแก่คนรุ่นใหม่ การพัฒนาช่องทางการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบสานประเพณีอย่างสร้างสรรค์ จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ประเพณีการทำบุญข้าวจีสามารถดำรงอยู่และมีความหมายในสังคมร่วมสมัย

สรุป

การศึกษาประเพณีการทำบุญข้าวจีในบริบทสังคมเมืองแสดงให้เห็นถึงพลวัตของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีนี้มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน และได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน การปรับตัวที่สำคัญในบริบทสังคมเมือง ได้แก่ การปรับเปลี่ยนรูปแบบและเวลาในการจัดงาน การใช้เทคโนโลยีในการประชาสัมพันธ์ และการผสมผสานกับกิจกรรมร่วมสมัย แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ แต่ประเพณีการทำบุญข้าวจียังคงทำหน้าที่สำคัญในการสร้างและรักษาอัตลักษณ์ชุมชน เป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและคุณค่าทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ความท้าทายสำคัญในการสืบสานประเพณี ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต การขาดผู้สืบทอดองค์ความรู้ และการแข่งขันกับกิจกรรมร่วมสมัยอื่น ๆ การศึกษานี้ชี้ให้เห็นความจำเป็นในการพัฒนาแนวทางการสืบสานประเพณีที่สมดุลระหว่างการรักษาแก่นสารดั้งเดิมและการปรับตัวให้เข้ากับบริบทสังคมเมือง เพื่อให้ประเพณีนี้ยังคงมีความหมายและคุณค่าต่อชุมชนสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ กาญจนครุฑ. (2560). พัฒนาการของประเพณีพื้นบ้านอีสานในบริบทสังคมร่วมสมัย. วารสารสังคมศาสตร์, 15(2), 45-67.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2558). ประเพณีบุญข้าวจี: การสืบทอดและการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 12(1), 78-95.

ศิริพร ณ ถลาง. (2559). คติชนสร้างสรรค์: บทบาทของประเพณีในสังคมร่วมสมัย. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวิทย์ อีรสาสวัสดิ์. (2557). ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2557. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2563). มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การศึกษาประเพณีการทำขวัญข้าว: การปรับตัวในบริบทเกษตรกรรมสมัยใหม่
A STUDY OF THE RICE BLESSING CEREMONY: ADAPTATION IN THE CONTEXT
OF MODERN AGRICULTURE

ประดิษฐ์ คำมุงคุณ

Pradit Kammungkun

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Mahamakut Buddhist University Lanna Campus

Corresponding Author E-mail: praditkpk@gmail.com

Received January 23, 2024

Revised February 26, 2024

Accepted March 29, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาประเพณีการทำขวัญข้าวในฐานะประเพณีที่สำคัญของสังคมไทยในอดีต โดยวิเคราะห์ถึงการปรับตัวของประเพณีดังกล่าวในบริบทของการทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ ผ่านการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา ประกอบกับการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์และสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า หลายชุมชนยังคงสืบทอดประเพณีการทำขวัญข้าวอยู่แม้ในยุคที่การทำนาด้วยแรงงานคนได้ลดลง แต่เดิมประเพณีดังกล่าวทำเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้ชาวนาและเพื่อผลผลิตทางการเกษตร แต่ปัจจุบันมีเป้าหมายเพิ่มเติมเพื่อสืบทอดประเพณี ส่งเสริมการท่องเที่ยว และการรักษาวัฒนธรรมชุมชน การทำขวัญข้าวจึงยังคงดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและหน้าที่ให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป

คำสำคัญ: ทำขวัญข้าว, การปรับตัว, เกษตรกรรมสมัยใหม่, ประเพณี, วัฒนธรรม

Abstract

This article aims to study the rice blessing ceremony as an important tradition in Thai society in the past by analyzing the adaptation of the tradition in the context of modern agriculture. The study was conducted through historical and anthropological documents, along with field research to conduct interviews and participant observation. The results showed that many communities continue the rice blessing ceremony even in the era of decreased rice farming by human labor. Originally, this tradition was performed to boost the morale of farmers and for agricultural productivity. However, today there are additional goals to preserve traditions, promote tourism, and maintain community culture. The rice blessing ceremony, therefore, still exists amid changes, but there have been modifications in its form and function to suit the changing social and economic contexts.

Keywords: Rice Blessing Ceremony, Adaptation, Modern Agriculture, Tradition, Culture

บทนำ

ประเพณีการทำขวัญข้าวเป็นหนึ่งในพิธีกรรมดั้งเดิมที่สำคัญของสังคมไทย โดยเฉพาะในชุมชนชาวนา ประเพณีดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการทำนาของคนไทยมาอย่างยาวนาน มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างกำลังใจ ความเชื่อมั่นให้แก่ชาวนา และเป็นการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ลดบันดาลพืชผลอุดมสมบูรณ์ (มณีมัย ทองอยู่, 2520) อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบันที่การทำเกษตรกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก ทั้งการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต การพึ่งพาแรงงานเครื่องจักรมากกว่าแรงงานคน รวมถึงการตลาดที่เน้นผลิตเพื่อส่งขายมากกว่าบริโภคในครัวเรือน (ทรงเดช ชัยชนะ, 2558) สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้บางคนตั้งคำถามถึงที่ทางและความจำเป็นของประเพณีการทำขวัญข้าวในยุคสมัยใหม่

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวของประเพณีการทำขวัญข้าวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทการทำเกษตรกรรม โดยผู้เขียนประสงค์จะวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงของประเพณีดังกล่าว ทั้งในแง่รูปแบบ เนื้อหา หน้าที่ รวมไปถึงจุดมุ่งหมายที่อาจเปลี่ยนไปจากอดีต ตลอดจนความหมายของประเพณีการทำขวัญข้าวในสายตาของผู้คนในปัจจุบัน ผ่านมุมมองที่หลากหลาย การศึกษาเรื่องนี้จะช่วยขยายความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และบทบาทของประเพณีดั้งเดิมในยุคที่สังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนผ่าน สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับระบบเกษตรกรรม อีกทั้งยังจะเป็นแนวทางในการวางแผนส่งเสริม ปรับใช้ประเพณีการทำขวัญข้าวให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยร่วมสมัยต่อไป

ผู้เขียนเริ่มต้นด้วยการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับพิธีกรรมทำขวัญข้าวในสังคมไทย ประวัติความเป็นมา ความเชื่อ และองค์ประกอบสำคัญ จากนั้นจึงนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าเพื่อสะท้อนการปรับตัวของประเพณีดังกล่าว ก่อนจะอภิปรายเชิงวิเคราะห์ถึงปัจจัยและความสำคัญ รวมทั้งทิศทางของการทำขวัญข้าวในอนาคต ทั้งนี้ผู้เขียนหวังว่าบทความฉบับนี้จะช่วยสร้างความเข้าใจใหม่ต่อประเพณีที่ยังคงผูกพันกับรากเหง้าของคนไทย แต่ในขณะเดียวกันก็มีพลวัตตอบรับกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาและความเชื่อเกี่ยวกับการทำขวัญข้าว

ประเพณีการทำขวัญข้าวมีความเก่าแก่และปรากฏมาอย่างยาวนานในสังคมไทย โดยเฉพาะในชุมชนที่ทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก คำว่า “ทำขวัญข้าว” มีนัยถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวพันกับความเชื่อและความศรัทธาในสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่ออ้อนวอนให้ธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์นับถือให้ความอุดมสมบูรณ์แก่ข้าว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติ (กิตติศักดิ์ ธีรเวชเจริญชัย, 2561)

ความเชื่อที่เป็นแกนหลักของการทำขวัญข้าว คือ ความเชื่อเรื่อง ขวัญในข้าว หรือข้าวมีวิญญาณ ชาวนาไทยในสมัยก่อนมีความเชื่อว่าข้าวมีขวัญกำกับอยู่ ต้องมีพิธีกรรมบำรุงขวัญเพื่อให้ข้าวเจริญงอกงามและให้ผลผลิตที่ดี หากไม่ทำขวัญ จะทำให้ข้าวเสียขวัญ เหี่ยวเฉา ให้ผลผลิตน้อย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2530) ตำนานเรื่องพระแม่โพสพยังแสดงถึงความศรัทธาว่า พระแม่โพสพเป็นเทพเจ้าแห่งข้าวที่คอยดูแลปกป้องรักษาต้นข้าวให้เจริญ ซึ่งชาวนาก็พึ่งพาอาศัยพระแม่โพสพในพิธีกรรมด้วยเช่นกัน (อุดม หนูทอง, 2539)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า ประเพณีการทำขวัญข้าวมีมาตั้งแต่อดีต ในสมัยสุโขทัยและอยุธยา มีการบันทึกถึงพิธีพืชมงคลหรือพิธีแรกนาขวัญ ซึ่งกระทำโดยพระมหากษัตริย์ เพื่อเป็นขวัญกำลังใจให้ราษฎรทำนา แสดงให้เห็นว่าการทำนาและพืชพันธุ์ธัญญาหารมีความสำคัญยิ่ง ดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560) นอกจากพระราชพิธีแล้ว ประเพณีการทำขวัญข้าวยังแพร่หลายลงมาถึงสามัญชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ดังที่พบพิธีกรรมการทำขวัญข้าวตามฮีต 12 คอง 14 ในภาคอีสาน (พัชรินทร์ ลาภานันท์, 2554) เช่นเดียวกับภาคกลางและภาคเหนือที่ก็มีพิธีทำขวัญข้าวกันทุกแห่งหน

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ก้าวเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยอย่างมาก โครงสร้างของระบบเกษตรเปลี่ยนผ่านจากการผลิตแบบยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขาย กระบวนการผลิตใช้เทคโนโลยีมากขึ้น การทำนาจากแรงงานคนค่อย ๆ ถูกเปลี่ยนด้วยแรงงานเครื่องจักร (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2535) จำนวนเกษตรกรก็ลดลงอย่างมาก จาก 80% ในปี พ.ศ.2500 เหลือเพียง 30% ในปัจจุบัน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2563) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้นำมาซึ่งข้อจำกัด 2 รูปแบบและองค์ประกอบของพิธีกรรมทำขวัญข้าว

แม้ว่าประเพณีการทำขวัญข้าวจะมีความแตกต่างหลากหลายตามแต่ละท้องถิ่น แต่ก็มีโครงสร้างพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน คือ มีการนำข้าวมาประกอบพิธีกับดำเนินพิธีโดยพราหมณ์หรือผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน มีการกล่าวคำอวยพร บูชาเทพเจ้า และผูกแขนเพื่อเรียกขวัญข้าว

ส่วนประกอบสำคัญของการทำขวัญข้าว ได้แก่ เครื่องบวงสรวง เครื่องบายศรีปากชาม หรือขัน 5 มีข้าวตอก ดอกไม้ ธูป เทียน เงินทอง และสิ่งของมงคลอื่น ๆ เป็นต้น รวมไปถึงต้นกล้าข้าวที่นำมาจากทุ่งนา และเชือกฝ้ายหรือด้ายสายสิญจน์สำหรับผูกขวัญ (สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2555)

ลำดับขั้นตอนการทำขวัญข้าว เริ่มจากการเลือกวันดี เตรียมเครื่องบวงสรวง จากนั้นนำข้าวมาสุ่มไฟ โดยเน้นการเก็บข้าว 9 รวง เพื่อบูชาเทพ 9 องค์ตามความเชื่อ พอรวงข้าวสุกก็ห่อด้วยใบตอง จัดใส่บายศรีพร้อมเครื่องบวงสรวงอื่น ๆ จากนั้นจึงเชิญพราหมณ์หรือปุจจารย์มาประกอบพิธี มีการกล่าวบูชาพระรัตนตรัย นมัสการพระแม่โพสพ และเชิญขวัญข้าว ผู้ประกอบพิธีจะผูกแขนให้กับข้าว เป็นการเรียกขวัญให้ข้าวฟื้นคืนกลับมา ท้ายพิธีมีการรับประทานข้าวใหม่ร่วมกัน

นอกจากนี้ยังมีคติความเชื่อที่สืบทอดกันมาว่า การทำขวัญข้าวแต่ละครั้งควรใช้ข้าวพันธุ์พื้นเมือง และต้องรักษาความบริสุทธิ์ของพิธี เวลาไปเก็บข้าวจากทุ่งนา ต้องไปตอนเช้ามีด และห้ามพูดคุยกับใครระหว่างทาง เพราะเชื่อกันว่า จะทำให้ขวัญข้าวหนีไป พอนำข้าวมาถึงบ้าน ต้องใช้สิ่งของที่เป็นมงคลรองข้าวไว้ เช่น ผ้าขาว และผ้าแดง สีขาวแทนความบริสุทธิ์ ส่วนแดงแทนความอุดมสมบูรณ์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538)

อย่างไรก็ดี ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคปัจจุบัน รูปแบบและองค์ประกอบของพิธีกรรมก็มีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิม บางแห่งอาจมีการลดรูปแบบของพิธีกรรมให้กระชับขึ้น พิธีกรรมบางอย่างถูกปรับให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในปัจจุบัน เช่น การใช้พันธุ์ข้าวปลูกใหม่แทนพันธุ์ข้าวพื้นเมือง หรือการปรับเปลี่ยนบทสวดให้เข้าใจง่ายขึ้น เป็นต้น เพื่อให้ประเพณีการทำขวัญข้าวยังคงสืบทอดต่อไปได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของประเพณีการทำขวัญข้าวในปัจจุบัน

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน วิธีการทำนาของสังคมไทยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่หลายต่อหลายครั้ง ในอดีต การทำนาเป็นการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก มีการพึ่งพาแรงงานจากสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ มีการใช้ควายไถนา และใช้พันธุ์ข้าวพื้นบ้าน แต่ภายหลังการปฏิวัติเขียว ในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ระบบการผลิตข้าวได้เปลี่ยนไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์มากขึ้น มีการใช้ปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และพันธุ์ข้าวลูกผสม การใช้เครื่องจักรกลการเกษตร เช่น รถไถนา รถเกี่ยวนา เข้ามาแทนที่แรงงานคนและสัตว์ รวมไปถึงการเปลี่ยนจากระบบนาปีมาเป็นนาปรัง ทำให้สามารถเพาะปลูกข้าวได้มากกว่าหนึ่งครั้งต่อปี (สายชล สัตยานุรักษ์, 2562)

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้ส่งผลต่อรูปแบบและเนื้อหาของประเพณีการทำขวัญข้าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ งานศึกษาของ สุภาพร คงศิริรัตน์ (2563) ได้สำรวจการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการทำขวัญข้าวในชุมชนเกษตรกรรมภาคกลาง พบว่ามีการปรับเปลี่ยนหลายประการเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมในปัจจุบัน เช่น

การใช้รถไถนาแทนควายในขบวนแห่ การบูชาเครื่องมือการเกษตรสมัยใหม่ควบคู่ไปกับเครื่องมือดั้งเดิม การจัดสถานที่ประกอบพิธีให้กะทัดรัดขึ้นเพื่อประหยัดเวลา การแต่งกายของผู้เข้าร่วมพิธีที่เรียบง่ายและทันสมัยมากขึ้น การปรับข้อความบทสวดและคำอวยพรให้กระชับและเข้าใจง่าย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความพยายามของชุมชนในการปรับเปลี่ยนรูปแบบของพิธีกรรมให้คงอยู่ได้ท่ามกลางสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตาม ดังที่ ชวนพิศ จิตรจำนงค์ (2564) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาในข้างต้นเป็นเพียงการปรับในส่วนที่ไม่เป็นแก่นสำคัญของพิธีกรรมเท่านั้น เพราะชาวนา ยังคงให้ความสำคัญและรักษาหัวใจของประเพณีการทำขวัญข้าวเอาไว้ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องพระแม่โพสพ การบูชาเทพแห่งธรรมชาติ การขอขมาแม่ธรณี การเซ่นสรวงบรรพบุรุษ การเรียกขวัญข้าวและขวัญชาวนา เป็นต้น ประเด็นนี้สอดคล้องกับการศึกษาของวรรณภา บัวทอง (2562) ในชุมชนชาวนอน จังหวัดพัทลุง ที่พบว่าชาวนายังคงยึดมั่นในความเชื่อที่ว่าหากไม่ทำพิธีบูชาแม่โพสพแล้ว จะทำให้ข้าวเสียหาย ผลผลิตไม่ดี จึงยังคงประกอบพิธีการบูชาอย่างเคร่งครัดเช่นเดิม แม้รูปแบบภายนอกอาจเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่เนื้อหาและความหมายยังคงเหมือนเดิม

นอกจากการปรับเปลี่ยนรายละเอียดพิธีกรรมแล้ว ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งของประเพณีการทำขวัญข้าวในปัจจุบัน คือ การขยายขอบเขตการจัดงานให้ใหญ่ขึ้น โดยเชื่อมโยงเข้ากับการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ดังตัวอย่างที่ อัญชลีพร กมลโรจน์ (2561) ศึกษาพบในอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีการจัดงานทำขวัญข้าวขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยมีการขยายกิจกรรมให้ครอบคลุมทั้งตำบล มีทั้งพิธีบวงสรวงแบบดั้งเดิม ควบคู่ไปกับการจัดนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับข้าวและวิถีชาวนา การจัดแสดงและจำหน่ายสินค้าเกษตรอินทรีย์ รวมไปถึงการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเรียนรู้และมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตรด้วย ซึ่งช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอีกทางหนึ่ง

ไม่เพียงจังหวัดนครปฐมเท่านั้น ในจังหวัดสุพรรณบุรี ก็มีความพยายามในการนำประเพณีการทำขวัญข้าวไปเชื่อมโยงกับการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ-วัฒนธรรมเช่นกัน ดังที่ ทิพวรรณ สุขใจรุ่งวัฒนา (2564) ได้ศึกษาความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในตำบลไผ่ขวาง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่าการนำกิจกรรมการทำนาและประเพณีการทำขวัญข้าวมาเป็นจุดขายให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเรียนรู้และสัมผัสวิถีชาวนาอย่างใกล้ชิด ทำให้ชาวนาสามารถเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตข้าว โดยการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น ข้าวกล้อง ข้าวสารบรรจุถุง เครื่องสำอางจากรำข้าว สบู่จากน้ำนม ข้าว เป็นต้น และนำไปจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวได้ในราคาที่สูงขึ้น ซึ่งช่วยเสริมรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างมาก

ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ การนำเอาเทคโนโลยีและช่องทางการสื่อสารยุคใหม่มาใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้และสืบสานประเพณีการทำขวัญข้าว งานศึกษาของ สายฝน เอกชัย (2560) พบกรณีตัวอย่างในจังหวัดยโสธร ซึ่งนักวิชาการท้องถิ่นได้ร่วมมือกับกลุ่มเยาวชน จัดทำสารคดีสั้นเพื่อบันทึกขั้นตอนและอธิบายความหมายของประเพณีการทำขวัญข้าว โดยเผยแพร่ผ่านช่องทางยูทูบและเพจเฟซบุ๊กของชุมชน ซึ่งกระตุ้นให้เยาวชนรุ่นใหม่สนใจประเพณีนี้มากขึ้น ต่อมาจึงได้พัฒนาเป็นบทเรียนออนไลน์เรื่องข้าวและวิถีชาวนา ที่สามารถเข้าถึงได้ทั้งจากในและนอกชุมชน กลายเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากนี้ ในพื้นที่ทางภาคเหนือ ก็เริ่มมีการนำเทคโนโลยีเสมือนจริง (Virtual Reality) มาใช้ในการสร้างพิพิธภัณฑ์เสมือนเกี่ยวกับประเพณีการทำขวัญข้าว ดังกรณีศึกษาของ (สุพจน์ แสงเงิน และ ชาคิต โชติอมรศักดิ์, 2562) ซึ่งได้พัฒนาพิพิธภัณฑ์ออนไลน์จำลองให้ผู้เข้าชมสามารถเดินชมและศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องใช้ในพิธี ข้าวพันธุ์พื้นเมือง และขั้นตอนการทำขวัญข้าวในรูปแบบของโลกเสมือน ทำให้เข้าถึงได้ง่ายเหมาะกับการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ และช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นออกไปในวงกว้าง

ของสังคมไทยอย่างหลากหลายแนวทาง ทั้งในแง่ของการปรับเนื้อหาพิธีกรรม การเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจชุมชน รวมไปถึงการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการสืบทอดองค์ความรู้ แม้ภายนอกจะดูเหมือนเป็นการเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบดั้งเดิม แต่โดยเนื้อแท้แล้ว กลับเป็นความพยายามที่จะธำรงรักษาสาระสำคัญ คุณค่า และความหมายของประเพณีนี้เอาไว้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่

อย่างไรก็ดี การปรับตัวของประเพณีการทำขวัญข้าวก็มีความท้าทายบางประการที่ต้องคำนึงถึง ประการแรก คือ ความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์แบบแผนดั้งเดิม กับการปรับประยุกต์ใหม่ ดังที่ (ธนพล ใจภักดี, 2562) ชี้ให้เห็นว่า หากมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนมากเกินไป อาจทำให้สูญเสียเอกลักษณ์อันเป็นหัวใจของประเพณีไปได้ ดังนั้นจึงต้องหาจุดสมดุลที่เหมาะสม ระหว่างการรักษาแก่นแท้กับการปรับให้เข้ากับยุคสมัย

ประการที่สอง คือ ความท้าทายในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ ซึ่งอาจมีทัศนคติหรือความสนใจแตกต่างไปจากคนรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายาย การสร้างช่องทางการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบออนไลน์ ออฟไลน์ และการผสมผสานระหว่างสองรูปแบบ จะช่วยให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้มากขึ้น การสร้างพื้นที่ให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และอยากสืบสานประเพณีนี้ต่อไป (ชนมกานต์ กาญจนะโกศล, 2563)

ประการสุดท้าย คือ การเชื่อมโยงคุณค่าของประเพณีการทำขวัญข้าวกับประเด็นที่เป็นความท้าทายในปัจจุบัน เช่น ความมั่นคงทางอาหาร การเกษตรยั่งยืน การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป็นต้น เนื่องจากแนวคิดและความเชื่อที่สะท้อนผ่านประเพณีการทำขวัญข้าว เช่น ความเคารพธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนระหว่างคนกับธรรมชาติ การพึ่งพากันในชุมชน เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนในโลกปัจจุบัน การชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงเหล่านี้ จะทำให้ประเพณีการทำขวัญข้าวไม่เพียงเป็นเรื่องของอดีต แต่ยังคงมีความหมายต่อสังคมสมัยใหม่ต่อไปได้ (ดุขฎี ทายตะคุ, 2560)

ท้ายสุดนี้ ประเพณีการทำขวัญข้าวคือมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า ที่บรรพบุรุษได้ส่งสมภูมิปัญญา และสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น แม้วิถีชีวิตชาวนาจะเปลี่ยนแปลงไปมากในยุคปัจจุบัน แต่คุณค่าหลักของประเพณีนี้ที่วัดด้วย ความกตัญญูต่อธรรมชาติ ความเชื่อมั่นในพลังศรัทธา และความสามัคคีในชุมชน ยังคงเป็นสิ่งทรงคุณค่าและจำเป็นสำหรับสังคมไทยเสมอ หากผู้คนในสังคมร่วมแรงร่วมใจกันสืบสาน ปรับประยุกต์ และเชื่อมโยงประเพณีนี้กับคุณค่าในยุคสมัยใหม่ เชื่อว่าประเพณีการทำขวัญข้าวจะยังคงดำรงอยู่ และเป็นส่วนหนึ่งของวิถีวัฒนธรรมไทยสืบไป

การเปลี่ยนแปลงการรับรู้และมุมมองที่มีต่อประเพณีการทำขวัญข้าวในปัจจุบัน

ไม่เพียงแต่ตัวพิธีกรรมที่ปรับเปลี่ยนไปเท่านั้น แต่มุมมองและการรับรู้ที่มีต่อประเพณีการทำขวัญข้าวในปัจจุบันก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ซึ่งไม่ได้มีความผูกพันกับการทำนาโดยตรง

จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มกับคนในชุมชน พบว่ามีความเห็นที่แตกต่างหลากหลายเกี่ยวกับประเพณีการทำขวัญข้าว กลุ่มคนรุ่นเก่าโดยเฉพาะชาวนาที่ยังคงประกอบอาชีพทำนา มักมองการทำขวัญข้าวเป็นพิธีกรรมที่สำคัญและจำเป็น ต้องปฏิบัติสืบทอดต่อไป ไม่เช่นนั้นอาจส่งผลเสียต่อการทำนา เช่น ค่ำกล่าวของชายชาวนาสูงอายุ ที่ว่า

“ปีไหนไม่ได้ทำขวัญข้าว รู้สึกไม่สบายใจ กลัวพระแม่โพสพจะโกรธ ข้าวจะไม่งาม เรามีความเคารพศรัทธาในพระแม่โพสพมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย เราต้องทำขวัญข้าวสืบทอดไปเรื่อย ๆ เพื่อความสบายใจ” (สัมภาษณ์ชาวนา สุพรรณบุรี, 15 กันยายน 2564)

ในขณะที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีทั้งที่ยังคงเห็นคุณค่าของ ประเพณีการทำขวัญข้าว และบางส่วนเริ่มตั้งคำถามถึงความจำเป็นของพิธีกรรมดังกล่าว เช่นความเห็นของ นักศึกษาคนหนึ่งที่ว่า

“ผมไม่ค่อยเข้าใจเรื่องทำขวัญข้าวเท่าไร รู้แต่ว่าเป็นประเพณีที่เคยทำกันมา แต่สมัยนี้ที่บ้านก็ไม่ค่อย ได้ทำกันแล้ว ไม่รู้ว่าประเพณีนี้ยังมีความหมายอยู่หรือเปล่า บางทีอาจเป็นแค่พิธีกรรมที่สืบทอดกันมาโดย ไม่ได้คิดถึงเหตุผลก็ได้” (สัมภาษณ์นักศึกษา กรุงเทพฯ, 10 ตุลาคม 2564)

อย่างไรก็ตาม ยังมีเสียงสะท้อนจากคนรุ่นใหม่อีกส่วนหนึ่งที่เล็งเห็นคุณค่าของประเพณีการทำขวัญ ข้าว ไม่เพียงในฐานะพิธีกรรมความเชื่อเท่านั้น แต่มองว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตและภูมิ ปัญญาดั้งเดิม และยังสามารถสร้างคุณค่าใหม่ในมิติของการท่องเที่ยวและการสร้างรายได้ให้กับชุมชน

“แม้คนรุ่นใหม่จะไม่ได้ทำกันเองแล้ว แต่ผมว่าประเพณีทำขวัญข้าวก็ยังมีคุณค่านะ มันแสดงให้เห็น ถึงรากเหง้าของพวกเรา วิถีชีวิตของคนไทยที่ผูกพันกับการทำนามายาวนาน ถ้าปรับปรุงแบบให้เข้ากับยุคสมัย น่าจะช่วยดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้สนใจประเพณีนี้ได้ อย่างบางชุมชนก็นำเอาประเพณีทำขวัญข้าวมาทำเป็นจุดขาย ทางการท่องเที่ยว ก็ถือเป็นแนวทางที่น่าสนใจ” (สัมภาษณ์นักท่องเที่ยวยุโรป เชียงราย, 20 พฤศจิกายน 2564)

จากข้อมูลข้างต้น จึงกล่าวได้ว่าการรับรู้ต่อประเพณีการทำขวัญข้าวในปัจจุบันมีความหลากหลายมาก ขึ้น ขึ้นอยู่กับช่วงวัยและความสัมพันธ์ที่มีต่อการทำนา ซึ่งสะท้อนความคิดเห็นที่แตกต่างกันไปตั้งแต่ผู้ที่ยังคง ศรัทธาอย่างแรงกล้า จนถึงผู้ที่เริ่มตั้งคำถามถึงความสำคัญ ไปจนถึงการมองเห็นคุณค่าในมิติใหม่ของการสืบ สานวัฒนธรรมและการสร้างมูลค่าเพิ่ม ความหลากหลายเช่นนี้เองที่เป็นปัจจัยสำคัญซึ่งกำหนดทิศทางของการ ปรับตัวและการคงอยู่ของประเพณีการทำขวัญข้าวในอนาคตต่อไป

ทิศทางและความท้าทายของประเพณีการทำขวัญข้าวในอนาคต

จากแนวโน้มที่ภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาในประเทศไทยนับวันยังมีแรงงานลดลง ส่วนใหญ่จะมีการใช้เครื่องจักรทดแทนเพิ่มขึ้น อีกทั้งการขยายตัวของเมืองเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรม ประกอบ กับค่านิยมของคนรุ่นใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป คำถามสำคัญที่น่าพิจารณา คือ ประเพณีการทำขวัญข้าวจะยังมีที่ ทางในสังคมไทยต่อไปในอนาคตหรือไม่

จากการศึกษาข้างต้น ผู้เขียนมองว่าแม้วิถีการผลิตและวัฒนธรรมการทำนาจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ประเพณีการทำขวัญข้าวก็ยังคงมีความสำคัญอยู่ เห็นได้จากความพยายามในการอนุรักษ์และปรับปรุงยุคต่อ ประเพณีนี้ให้สอดคล้องกับบริบทในปัจจุบัน ทั้งการสืบทอดในระดับครัวเรือน การจัดงานเทศกาลในระดับ ชุมชน และการนำมาต่อยอดเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว สะท้อนให้เห็นศักยภาพในการปรับตัว แต่ใน ขณะเดียวกันก็มีความท้าทายที่สำคัญหลายประการ

ความท้าทายแรก คือการสืบทอดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีการทำขวัญข้าวให้แก่คนรุ่นหลัง โดยเฉพาะการสื่อสารความหมาย คุณค่า และองค์ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมให้กับเยาวชนที่ไม่ได้สัมผัสกับวิถี ชีวิตการทำนาโดยตรง ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งในระบบการศึกษา สถาบันทางศาสนา หรือแม้แต่ในระดับครอบครัวเอง ในการร่วมกันถ่ายทอดประเพณีอันทรงคุณค่านี้

ความท้าทายที่สอง คือการปรับปรุงแบบและเนื้อหาให้สอดคล้องกับยุคสมัย เช่น การสรุปย่อพิธีกรรม ให้กระชับ การปรับบทสวดให้เข้าใจง่ายขึ้น หรือใช้สื่อดิจิทัลในการนำเสนอ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็ต้อง รักษาแก่นแท้ของประเพณีไว้ ไม่ให้ถูกผลักร้างออกจากความเป็นพิธีกรรมทางความเชื่อ กลายเป็นเพียงการ แสดงเพื่อความบันเทิงหรือจุดขายทางการตลาด

ความท้าทายที่สาม คือการเชื่อมโยงประเพณีการทำขวัญข้าวกับประเด็นร่วมสมัย เช่น การตระหนักถึงความมั่นคงทางอาหาร การอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมือง การส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นต้น ซึ่งจะช่วยทำให้ประเพณีนี้ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของอดีต แต่ยังมีคุณูปการสำคัญต่อสังคมในปัจจุบันและอนาคต

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย หากภาคส่วนต่าง ๆ ร่วมมือกันรับมือกับความท้าทายดังที่กล่าวมา พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงความหมายและบทบาทใหม่ของประเพณีการทำขวัญข้าวที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย อีกทั้งนำมาเชื่อมโยงกับคุณค่าและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็น ความกตัญญูต่อธรรมชาติ การเคารพผู้อาวุโส ความสามัคคีในชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง ฯลฯ เมื่อนั้นประเพณีการทำขวัญข้าว จึงจะไม่ใช่เป็นเพียงพิธีกรรมในอดีต แต่จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย ที่จะดำรงอยู่คู่บ้านคู่เมืองสืบไป

สรุป

บทความนี้ได้ศึกษาเรื่อง การปรับตัวของประเพณีการทำขวัญข้าวในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ผ่านการทบทวนวรรณกรรมในเชิงประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา ประกอบกับการลงพื้นที่ภาคสนามในชุมชนเกษตรกรรมของไทยหลายแห่ง จากการศึกษาพบว่า ประเพณีการทำขวัญข้าวซึ่งเดิมเป็นพิธีกรรมที่สำคัญยิ่งของสังคมชาวนา มีบทบาทหน้าที่เพื่ออ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพิ่มขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวนา และบำรุงรักษาผลผลิตทางการเกษตร อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างการผลิตในภาคเกษตร การลดลงของแรงงานในภาคการเกษตร รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของสังคมโดยรวม ทำให้ประเพณีการทำขวัญข้าวได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบและหน้าที่ไปด้วย การศึกษาภาคสนามชี้ให้เห็นถึงการปรับตัวที่หลากหลาย ทั้งในแง่ของการปรับเนื้อหาพิธีกรรมให้สอดคล้องกับสภาพสังคม การขยายงานทำขวัญข้าวจากระดับครัวเรือนมาเป็นระดับชุมชนหรือตำบล ตลอดจนการเพิ่มหน้าที่เพื่อสนับสนุนการสืบสานวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประเพณี นอกจากนี้ยังพบว่ามุมมองและการรับรู้ของผู้คนต่อประเพณีการทำขวัญข้าวก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เห็นเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ กลายเป็นทัศนะที่หลากหลาย ตั้งแต่การตั้งคำถามถึงความจำเป็น ไปจนถึงการเล็งเห็นคุณค่าใหม่ในเชิงสังคมและเศรษฐกิจ ผลจากการศึกษานี้ ชี้ให้เห็นพลวัตของประเพณีการทำขวัญข้าวที่สามารถปรับตัวและดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย การปรับเปลี่ยนดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในระดับเนื้อหา รูปแบบ หน้าที่ ตลอดจนการรับรู้ของผู้คนในสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ในการรักษาแก่นแท้บางส่วนของประเพณีไว้ และนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับความต้องการของยุคสมัย อย่างไรก็ตาม ประเพณีการทำขวัญข้าวก็ยังคงเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญหลายประการ ทั้งการสืบทอดให้แก่คนรุ่นใหม่ การปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยโดยไม่ทิ้งแก่นแท้ของประเพณี ตลอดจนความพยายามในการเชื่อมโยงประเพณีการทำขวัญข้าวกับคุณค่าและประเด็นร่วมสมัยอื่น ๆ ในสังคม สิ่งเหล่านี้ล้วนเรียกร้องการมีส่วนร่วมของชุมชน นักวิชาการ ภาครัฐ และภาคประชาสังคม ในการร่วมกันคิดและจัดการอย่างสร้างสรรค์ เพื่อสานต่อประเพณีการทำขวัญข้าว ให้ดำรงอยู่อย่างมีความหมาย และเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของคนไทยต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ ธีระเวชเจริญชัย. (2561). พิธีกรรมข้าวไทย: การจัดการทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, 10(1), 99-119.
- ทรงเดช ชัยชนะ. (2558). วิถีชาวนา: การเปลี่ยนแปลงของการผลิตข้าวภาคกลางในศตวรรษที่ 21. วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยมหิดล.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). ข้าว ชวนา และรัฐ. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์สังคม ครั้งที่ 5. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พัชรินทร์ ลาภานันท์. (2554). ประเพณีการทำขวัญข้าวในภาคอีสาน: ความเชื่อ พิธีกรรม และการสืบทอด. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มณีนัย ทองอยู่. (2520). ประเพณีการทำนาในภาคกลาง. โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวและการทำขวัญข้าว. สืบค้น 8 ธันวาคม 2566, จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_9667
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2535). การเปลี่ยนแปลงสังคมชานาอีสาน พ.ศ.2495-2535. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2555). ขวัญข้าว. สืบค้น 12 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=10&chap=1&page=t10-1-infodetail05.html>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2563). การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส 3 พ.ศ. 2563. สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2530). ขวัญข้าวลาว. ศิลปวัฒนธรรม, 8(10), 138-144.
- อุดม หนูทอง. (2539). พระแม่โพสพ: มนต์ขลังแห่งผืนนาและต้นกล้า. เคล็ดไทย.
- ชนม์กานต์ กาญจนะโภคิน. (2563). แนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการอนุรักษ์ประเพณีการทำขวัญข้าว. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, 12(1), 45-58.
- ดุขฎิ หายตะคุ. (2560). ประเพณีการทำขวัญข้าวในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 29(2), 101-112.
- ทิพวรรณ สุขใจรุ่งวัฒนา. (2564). การเชื่อมโยงประเพณีการทำขวัญข้าวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ-วัฒนธรรม: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนในอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, 14(1), 210-225.
- ธนพล ใจภักดี. (2562). ความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการปรับปรุงยุค: กรณีศึกษาประเพณีการทำขวัญข้าวในอีสาน. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 38(1), 154-168.
- สายฝน เอกชัย. (2560). การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อสืบสานประเพณีการทำขวัญข้าว ในอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดยโสธร. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 9(2), 64-79.
- สุภาพร คงศิริรัตน์. (2563). วิถีชาวนาไทยในปัจจุบัน: ความเปลี่ยนแปลงของประเพณีการทำขวัญข้าวในชุมชนภาคกลาง. วารสารร่มพญา มหาวชิราวุธวิทยาลัย, 38(2), 89-104.

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

รูปแบบเอกสารอ้างอิงวารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา

เอกสารที่นำมาใช้ในการอ้างอิงบทความ ควรมีที่มาจากแหล่งตีพิมพ์ที่ชัดเจน และมีความน่าเชื่อถือ สามารถสืบค้นได้ เช่น หนังสือ วารสาร หรืองานวิจัย เป็นต้น ผู้เขียนบทความจะต้องตรวจสอบความถูกต้องของรายการอ้างอิง เพื่อป้องกันความล่าช้าในการตีพิมพ์บทความ เนื่องจากบทความที่มีการอ้างอิงไม่ถูกต้อง จะไม่ได้รับการส่งต่อไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจนกว่าการอ้างอิงเอกสารจะได้รับการแก้ไขให้สมบูรณ์

การอ้างอิงในเนื้อหาบทความ

รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อเรื่องใช้วิธีการอ้างอิงระบบนาม-ปี ตามรูปแบบของ American Psychological Association (APA) โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. การอ้างอิงต้นเนื้อความ ให้ใช้ระบบตัวอักษรโดยระบุชื่อ-นามสกุล ตามด้วย วงเล็บ เปิด-ปิด แล้วระบุปีที่ตีพิมพ์ เช่น

1.1 ...สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาภราดร ฐิริสโร (2565) ผลการวิจัยพบว่า...

1.2 กิตติชัย สันทาบุญ (2565) กล่าวว่า...

1.3 ... consistent with the research of Krisada Saelee (2019) the research results found...

1.4 Krisada Saelee (2019) explains to...

2. การอ้างอิงท้ายเนื้อความ ให้ใช้ระบบตัวอักษรโดยใช้ วงเล็บ เปิด-ปิด แล้วระบุชื่อ-นามสกุลของผู้เขียนและปีที่ตีพิมพ์ กำกับท้ายเนื้อความที่ได้อ้างอิง ดังนี้

2.1 อ้างอิงจากเอกสารภาษาไทย

2.1.1 พระไตรปิฎกและอรรถกถา พระไตรปิฎกและอรรถกถาให้อ้างชื่อคัมภีร์/เล่มที่/ข้อที่/เลขหน้า มาด้วย ตัวอย่างเช่น “ดูกรภิกษุทั้งหลาย จักร 4 ประการนี้ เป็นเครื่องเป็นไปแก่มนุษย์และเทวดาผู้ประกอบเป็นเครื่องที่มนุษย์และเทวดาประกอบแล้ว ย่อมถึงความเป็นผู้ใหญ่และความไพบุลย์ในภคะทั้งหลายต่อกาลไม่นานนัก” (อง.จตุกก. 21/31/37) เป็นต้น

2.1.2 ผู้แต่งหนึ่งราย ให้อ้างชื่อผู้แต่งแล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น (เกียรติศักดิ์ สุขเหลือ้ง, 2560)

2.1.3 ผู้แต่งสองรายให้อ้างชื่อของผู้แต่งทั้งสองรายโดยใช้คำว่า “และ” ในการเชื่อมผู้เขียนทั้งสองแล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ เช่น (พระมหาสุชนันท์ สุนนโท และเกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, 2560)

2.1.4 ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 รายให้อ้างชื่อของผู้แต่งรายแรกแล้วเพิ่มคำว่า “และคณะ” แล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น (จิตติวุฒิ หมั่นมีและคณะ, 2560)

2.1.5 กรณีที่เนื้อความเป็นเรื่องเดียวกันหรือผลการวิจัยเหมือนกัน แต่มีผู้อ้างอิงหลายคนให้ใช้รายการอ้างอิงที่ใกล้เคียงปีปัจจุบันมากที่สุด

2.2 อ้างอิงจากเอกสารภาษาอังกฤษ

2.2.1 ถ้ามีผู้แต่งหนึ่งรายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่ง ตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ เช่น (Keown, 2010)

2.2.2 ถ้ามีผู้แต่งสองรายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งทั้งสองราย โดยใช้เครื่องหมายแอมป์ (&) คั่นกลางระหว่างนามสกุลของผู้แต่งทั้งสอง แล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ เช่น (Hersey & Blanchard, 2010)

2.2.3 ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 รายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งรายแรกตามด้วย et al. ตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ (Kaiser et al., 2010)

เอกสารอ้างอิงที่ใช้อ้างอิงในเนื้อหาบทความ จะต้องปรากฏในเอกสารอ้างอิงท้ายบทความทุกรายการ

เอกสารอ้างอิงท้ายเล่ม

(1) พระไตรปิฎก อรรถกถา ทุกเล่มให้อ้างอิงท้ายเล่มด้วยรูปแบบเดียวกันดังนี้

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อพระไตรปิฎก อรรถกถา./สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

(2) หนังสือ

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อหนังสือ/(ครั้งที่พิมพ์)./สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร. (2548). เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิษณุโลก : ออฟเซต.

James, C. (2013). Office markets & public policy. Wiley.

(3) บทความในหนังสือ

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ใน ชื่อบรรณาธิการ(บรรณาธิการ)./ชื่อเรื่อง./ (เลขหน้าที่อ้าง)./ สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

พระสุกิจ สุกจินโธ. (2559). การสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทย. ใน ปวีตร ว่องวีระ, ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม. (น. 112). อัมรินทร์.

(4) บทความในวารสาร

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ชื่อวารสาร./ปีที่(ฉบับที่)./เลขหน้าแรกที่ตีพิมพ์-เลขหน้าสุดท้ายที่ตีพิมพ์.

จิตวุฒิ หมั่นมี. (2557). การวางแผนและการติดต่อประสานงานเชิงพุทธ. วารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา, 3(1), 25-31.

(5) บทความในสารานุกรม

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ใน/ชื่อสารานุกรม/(เล่มที่อ้าง, หน้า เลขหน้าที่อ้าง).

วุฒิชัย มุลศิลป์. (2549). กฎหมายตราสามดวง. ใน สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย (เล่ม 1, อักษร ก, น. 12-16).

(6) หนังสือพิมพ์

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์./วันที่/เดือน)./ชื่อบทความ./ชื่อหนังสือพิมพ์./เลขหน้า.

สุชาติ เผือกสกนธ์. (2549, 9 มิถุนายน). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. ผู้จัดการรายวัน, น. 13.

(7) สารนิพนธ์, วิทยานิพนธ์, ดุษฎีนิพนธ์

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อวิทยานิพนธ์/(ระดับวิทยานิพนธ์)./สำนักพิมพ์.

พระครูพิศิษฐ์ประทาน. (2562). การพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธในจังหวัดสมุทรสงคราม (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

(8) รายงานการวิจัย

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อเรื่อง/(รายงานผลการวิจัย)./สำนักพิมพ์.

พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ. (2562). รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับวัยรุ่นไทยยุคใหม่ตามหลักพุทธธรรม ผ่านกลไกการขับเคลื่อนโครงการคลินิกคุณธรรมของพระธรรมวิทยากร (รายงานผลการวิจัย). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

(9) สัมภาษณ์

ชื่อผู้ที่ได้รับการสัมภาษณ์./ (ปีที่สัมภาษณ์, วัน เดือน)./ตำแหน่ง/[บทสัมภาษณ์].

พระอุดมสิทธินายก. (2563, 5 กุมภาพันธ์). ผู้อำนวยการหลักสูตรหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ [บทสัมภาษณ์].

(10) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ผู้แต่ง./ (ปีที่เผยแพร่)./ชื่อเรื่อง./สืบค้น วัน เดือน ปี./จาก/แหล่งที่มาของข้อมูล.

ธรรมะไทย. (2563). พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. สืบค้น 20 มีนาคม 2563, จาก <http://www.dhammathai.org/thailand/thailand.php>

Buddhism Meditation Triratna Find us Community. (2020). Who Was The Buddha?. Retrieved March 20, 2020, from <https://thebuddhistcentre.com/text/who-was-buddha>

(11) ราชกิจจานุเบกษา

ชื่อเรื่อง./ (พ.ศ., วันที่ เดือนที่ประกาศ)./ ราชกิจจานุเบกษา./ เล่ม ตอน./ หน้า.

ข้อกำหนดกรมตำรวจ เรื่อง กำหนดชื่อและประเภทของวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาทและประเภทของรถที่ใช้เจ้าพนักงานมีอำนาจตรวจสอบผู้ขับขี่. (2537, 13 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 111 ตอนพิเศษ 30 ง. หน้า 31.

(12) หนังสือพิมพ์

ผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์, วัน เดือน)./ ชื่อบทความ./ ชื่อหนังสือพิมพ์./ น. หรือ p. หรือ pp. เลขหน้า.

ไทยรัฐ. (2548, 19 เมษายน). เขียร์พระสอนศีลธรรม. ไทยรัฐ. น. 3.

ตัวอย่างการเตรียมต้นฉบับบทความวิจัย (8-15 หน้า)

ชื่อบทความ (ไทย) (18 pt)

ชื่อบทความ (อังกฤษ) (16 pt) (ตัวพิมพ์ใหญ่ทั้งหมด)

ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนหลัก (ไทย) (14 pt), ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนร่วม (ไทย) (14 pt)

ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนหลัก (อังกฤษ) (14 pt), ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนร่วม (อังกฤษ) (14 pt)

หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียน (ไทย) (14 pt)

หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียน (อังกฤษ) (14 pt)

Corresponding Author E-mail: ...

บทคัดย่อ (18 pt) (ไม่เกิน 500 คำ)

(16 pt) บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ.....
ประเภทของการวิจัย ประชากรกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์
ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
ผลการวิจัยพบว่า.....

คำสำคัญ: 3-5 คำ (16 pt) เช่น วรรณกรรม, ภาษา, พหุวัฒนธรรม

Abstract (18 pt) (แปลตามภาษาไทย)

(16 pt) ให้ตรงตามบทคัดย่อภาษาไทย.....

Keywords: 3-5 words (16 pt) such as: Literature, Language, Multiculturalism

บทนำ (18 pt) (ไม่ควรเกิน 4 ย่อหน้า และเขียนให้ครอบคลุมทุกประเด็น)

(16 pt) กล่าวถึงความเป็นมาของเรื่องที่ทำวิจัยครั้งนี้ ว่ามีความเป็นมาอย่างไรบ้าง พร้อมทั้งอ้างอิงที่มาของข้อมูลนั้นอย่างถูกต้อง.....

(16 pt) กล่าวถึงปัญหาที่นำมาสู่การวิจัย ให้ตรงประเด็นกับเรื่องที่วิจัยและเชื่อมโยงกับพื้นที่วิจัย ปัญหาที่เป็นปัญหาที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปและต้องการได้รับการแก้ไข นำเสนอผลงานวิจัยที่ผู้อื่นได้เคยศึกษาไว้แล้ว พร้อมทั้งอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล.....

(16 pt) ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการวิจัยในครั้งนี้และหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย พร้อมทั้งอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล.....

(16 pt) สรุปเพื่อเชื่อมโยงไปสู่คำถามและวัตถุประสงค์การวิจัย.....

วัตถุประสงค์การวิจัย (18 pt)

1. (16.pt)
2. (16.pt)
3. (16.pt)

วิธีดำเนินการวิจัย (18 pt)

(16.pt) เขียนให้ครอบคลุม 5 หัวข้อ ได้แก่ 1. รูปแบบของการวิจัย, 2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ, 3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ), 4. การเก็บรวบรวมข้อมูล (ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ), 5. การวิเคราะห์ข้อมูล (ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ) และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ผลการวิจัย (18 pt) (เขียนให้ครบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้)

(16.pt) ผลการวิจัยตอบวัตถุประสงค์ทุกข้อ.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ภาพที่ 1 (ชื่อภาพ)

ที่มา: ... (ถ้ามี)

คำอธิบายภาพ.....

ตารางที่ 1 (ชื่อตาราง) (ถ้ามี)

คำอธิบายตาราง.....

อภิปรายผลการวิจัย (18 pt)

(16.pt) อภิปรายผลการวิจัยที่พบตามวัตถุประสงค์ (ค้นพบอะไร สะท้อนให้เห็นถึงอะไร สอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของใคร พร้อมทั้งอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล.....

.....

.....

.....

.....

.....

องค์ความรู้จากการวิจัย (18 pt)

(16 pt) ระบุงค์ความรู้ที่ค้นพบจากการวิจัยหรือสังเคราะห์ออกมาในรูปแบบโมเดล พร้อมคำอธิบายรูปแบบ/โครงสร้างของโมเดล และโมเดลนี้ที่มาจากฐานคิดของแนวคิดหรือทฤษฎีใดอย่างกระชับ เข้าใจง่าย.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ (18 pt)

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (16 pt)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ (16 pt)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป (16 pt)

กิตติกรรมประกาศ (18 pt) (ให้ใส่เฉพาะกรณีที่ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย หรือกรณีซื้อบทความมีชื่อเรื่องไม่ตรงกับงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์) (ถ้ามี)

(16 pt) ขอขอบคุณแหล่งทุน และควรระบุเลขที่สัญญาทุนวิจัย ตัวอย่าง เช่น ขอขอบคุณทุนสนับสนุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2563 และข้อมูลจากโครงการวิจัยย่อย เรื่องการพัฒนาศูนย์ประสานงานเครือข่ายความเข้มแข็งทางจิตปัญญาของผู้สูงอายุตามหลักพุทธธรรม

เอกสารอ้างอิง (18 pt)

(16 pt) รูปแบบการอ้างอิงท้ายเรื่องใช้วิธีการอ้างอิงระบบนาม-ปี ตามรูปแบบ American Psychological Association (APA) จำนวนการอ้างอิงในเนื้อหาและท้ายเรื่องต้องตรงกัน

ธรรมะไทย. (2563). พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. สืบค้น 20 มีนาคม 2563, จาก <http://www.dhammathai.org/thailand/thailand.php>.

ธิตวุฒิ หนัมนี. (2557). การวางแผนและการติดต่อประสานงานเชิงพุทธ. วารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา, 3(1), 25-31.

พระครูพิศิษฐ์ประสาท. (2562). การพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธในจังหวัดสมุทรสงคราม (ดุขฎิณิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ. (2562). รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับวัยรุ่นไทยยุคใหม่ตามหลักพุทธธรรม ผ่านกลไกการขับเคลื่อนโครงการคลินิกคุณธรรมของพระธรรมวิทยากร (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร. (2548). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิษณุโลก: ออฟเซต.

พระอุดมสิทธินายก. (2563, 5 กุมภาพันธ์). ผู้อำนวยการหลักสูตรหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ [บทสัมภาษณ์].

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วุฒิชัย มูลศิลป์. (2549). กฎหมายตราสามดวง. ใน สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย (เล่ม 1, อักษร ก, น. 12-16).

สุชาติ เผือกสกนธ์. (2549, 9 มิถุนายน). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. ผู้จัดการรายวัน, น. 13.

Buddhism Meditation Triratna Find us Community. (2020). Who Was The Buddha?. Retrieved March 20, 2020, from <https://thebuddhistcentre.com/text/who-was-buddha>.

James, C. (2013). Office markets & public policy. Wiley.

Sample of Original Research Article Preparation

NAME OF RESEARCH ARTICLE (ENGLISH) (18 pt)

Name of Research Article (Thai) (16 pt)

Name and Last name of main author, co-authors (English) (14 pt)

Name and Last name of main author, co-authors (Thai) (14 pt)

Affiliation of the main author (English) (14 pt)

Affiliation of the main author (Thai) (14 pt)

Corresponding Author E-mail:..

Abstract (18 pt) (Not more than 500 words)

(16 pt) Objectives of this research were: 1..... 2..... and 3.....
Populations and sample, research tools, Data collection, Data analysis, Statistics used for data
analysis. Findings were as follows: (present only the most interesting research findings)

.....

.....

.....

.....

.....

Keywords: 3-5 words (16 pt) such as Literature, Language, Multiculturalism

Abstract (Thai) (18 pt) (Not more than 500 words)

(16 pt) consistent with Thai abstract.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Keywords: (Thai)

Introduction (18 pt) (should not be more than 4 paragraphs)

(16 pt) mention background of the research topic with brief history as how the topic develops with correct references.....

(16 pt) mention problems leading to research directly to the point of the research and relate the matter to locations in which research is conducted on the common problems generally accepted and want them to be solved.....

(16 pt) Review related at least 2 concepts and theories to be used as guideline for the research and/or theories related to the research topic with correct references of data sources.....

(16 pt) Conclude to connect the matters to research questions and objectives of the research.....

Figure 1: (Name of the figure)

Source: mention the name of the source (if any)

Figure captions.....

.....

.....

Table 1 (Name of table (if any))

Table explanation.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Discussion (18 pt)

(1.6 pt) Discuss the research findings according to the research objectives (what is discovered? what is reflected? Is it related to at least two topics of the reviewed research works in chapter 2. Discuss them all with references of data sources.....

Body of knowledge (18 pt)

(16...pt) Point out the body of knowledge or achievement from the research work. Synthesize the knowledge in form of a model/ Model structure that is concise and easy to understand.

Recommendations (18 pt)**Policy Recommendations (16 pt)**

Operational Recommendations (16 pt)

Recommendations for Next Research (16 pt)

Acknowledgement (18 pt) (Put in the article in case the researcher was given fund to conduct research or the title of the article is not matched with the title of the research or the thesis) (if any)

(16 pt) Write the appreciation note to the funding source. The author should indicate the grant contract number of the research, for example, “I would like to express my deepest appreciation for funding resource from National Research Council Of Thailand, the fiscal year 2016, and I am also grateful for the data from a research task on The Coordination Centre Development for Contemplative Strengthening of Elders according to Buddhism.

References (18 pt)

(16 pt) Format of reference is name-year as of American Psychological Associate (APA). References in contents and at the end must be consistent.

ตัวอย่างการเตรียมต้นฉบับบทความวิชาการ (7-15 หน้า)

ชื่อบทความ (ไทย) (18 pt)

ชื่อบทความ (อังกฤษ) (16 pt) (ตัวพิมพ์ใหญ่ทั้งหมด)

ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนหลัก (ไทย) (14 pt), ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนร่วม (ไทย) (14 pt)

ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนหลัก (อังกฤษ) (14 pt), ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนร่วม (อังกฤษ) (14 pt)

หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียนหลัก (ไทย) (14 pt)

หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียนหลัก (อังกฤษ) (14 pt)

Corresponding Author E-mail: ...

บทคัดย่อ (18 pt) (ไม่เกิน 500 คำ)

(16 pt).....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

คำสำคัญ: 3-5 คำ (16 pt) เช่น พระพุทธศาสนา, การบริหารจัดการเชิงพุทธ, นวัตกรรม

Abstract (18 pt) (แปลตามภาษาไทย)

(16 pt) ให้ตรงตามบทคัดย่อภาษาไทย.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Keywords: 3-5 words (16 pt) such as: Buddhism, Buddhist Management, Innovation

ภาพที่ 1 (ชื่อภาพ)

ที่มา: ... (ถ้ามี)

คำอธิบายภาพ.....

ตารางที่ 1 (ชื่อตาราง) (ถ้ามี)

คำอธิบายตาราง.....

สรุป (18 pt)

(16 pt).....

เอกสารอ้างอิง (18 pt)

(16 pt).....รูปแบบการอ้างอิงท้ายเรื่องใช้วิธีการอ้างอิงระบบนาม-ปี ตามรูปแบบAmerican Psychological Association (APA) จำนวนการอ้างอิงในเนื้อหาและท้ายเรื่องต้องตรงกัน

[illegible]

Sample of Original Academic Article Preparation

NAME OF ACADEMIC ARTICLE (ENGLISH) (18 pt)

Name of Academic Article (Thai) (16 pt)

Name and Last name of main author, co-authors (English) (14 pt)

Name and Last name of main author, co-authors (Thai) (14 pt)

Affiliation of the main author (English) (14 pt)

Affiliation of the main author (Thai) (14 pt)

Corresponding Author E-mail: ...

Abstract (18 pt) (Not more than 500 words)

(16 pt).....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Keywords: 3-5 words (16 pt) such as Buddhism, Buddhist Management, Innovation

Abstract (Thai) (18 pt) (Not more than 500 words)

(16 pt) consistent with Thai abstract.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Keywords: (Thai)

(16 pt)

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

(16 pt)

[illegible]

Figure 1: (Name of the figure)

Source: mention the name of the source (if any)

Figure captions.....

.....

.....

Table 1 (Name of table) (if any)

Table explanation.....

.....

.....

.....

.....

Conclusion (18 pt)

(16 pt).....

.....

.....

.....

References (18 pt)

(16 pt) Format of reference is name-year as of American Psychological Associate (APA).
References in contents and at the end must be consistent.

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย